

सदाचारीता समुहहरु
निर्देशिका पुस्तक

विषय सूची

१. परिचय
२. निर्देशिका पुस्तकको प्रयोग
३. सदाचारीता
४. भ्रष्टाचार विरुद्ध
५. पारदर्शिता र जवाफदेहिता
६. असल नागरिकका अधिकार र कर्तव्य
७. नेतृत्व
८. समावेशीकरण
९. सामुदायिक सदाचारीताको विकास
१०. थप स्रोतहरू
११. शब्दावली

परिक्षेद १ : सदाचारीता समुहहरूका लागि निर्देशिका

परिक्षेद २ : सामुदायिक सदाचारीता विकास कार्यमा संलग्नता निर्देशिका

परिचय

यस निर्देशिका इन्टिग्रिटी एक्सनले २०१६ को फेब्रुअरी २२ देखि २५ सम्म जोर्डनमा आयोजना गरेको कार्यशालामा सहभागी सामुदायिक संस्थाहरु, शैक्षिक विज्ञहरु र केन्या, प्रजातान्त्रिक गणतन्त्र कंगो -डिआरसी), प्यालेस्टाइन र नेपालका विभिन्न संस्थागत प्रतिनिधीहरुको संयुक्त प्रयासको सफलता हो ।

आफ्नो समुदायमा सदाचारीता समुहहरु निर्माण गर्ने इच्छा देखाएका इन्टिग्रिटी एक्सनका साभेदार संस्थाहरुले विशेष रूपमा यो प्रारूप (सामान्यरूपमा कार्यशाला) को अनुरोध गरेका थिए । यद्यपी सदाचारीता समुह समुहहरुका उदाहरणहरु विभिन्न देशमा पाइन्छन र यसका निर्देशिकाहरु सजिलै उपलब्ध छन् तर उपलब्ध कुनै पनि उदाहरणहरुले इन्टिग्रिटी एक्सन र यसका साभेदार संस्थाहरुको चाहेका उपलब्धी प्रतिबिम्बित गर्दैनन् जस्तै विद्यार्थीले नेतृत्व गरेका समुहहरु जहाँ सदस्यहरुले निष्ठाको अवधारणा सिक्न र यसलाई व्यवहारिक रूपमा लागु गर्न सकुन् ।

यो निर्देशिकाले सामुदायिक सदाचारीता विकासका अवधारणा प्रयोग गरेर युवाहरुलाई शिप र ज्ञान प्रदान गरी आफ्नो समुदायका सेवा तथा परियोजनाहरुको अनुगमन गर्न सक्ने सदाचारीता युवा निर्माताहरु विकास गर्ने लक्ष्य लिएको छ ।

कार्यशालाका क्रममा विद्यार्थी तथा शिक्षकहरु वा समुह नेताहरु नवीन कार्य गर्न स्वतन्त्र होउन् भन्ने सोचका साथ विस्तृत निर्देशिकाको सट्टा साधारण पुस्तक उपयोगी हुने निर्णय गरियो । समुहहरुलाई आफ्नै कृयाकलापहरु बनाउन र आफ्ना लागि उपयोगी विषयहरुमा छलफल गर्न प्रोत्साहन दिइएको छ ।

यसकारण यो निर्देशिका जिवित आलेखका रूपमा रहने अपेक्षा गरिएको छ जसलाई आवश्यकता अनुसार बढाउन, संसोधन गर्न तथा कुनै पनि संदर्भमा परिवर्तन गर्न सकिन्छ । इन्टिग्रिटी एक्सन आफ्ना साभेदार संस्थाहरुलाई यो निर्देशिकालाई अभ्र परिस्कृत गर्न तथा नवीन सोच तथा विषयहरु समावेश गर्न प्रोत्साहित गर्छ ।

यो निर्देशिकालाई कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने निर्देशिका यस पछिको पानामा रहेको छ । उपयोगी थप स्रोतहरु र शब्दावली यस निर्देशिकाको अन्त्यमा रहेका छन् । अन्त्यमा परिक्षेत्र १ र २ ले कसरी सदाचारी समुहहरु निर्माण गर्ने र कसरी सामुदायिक सदाचारी विकासका कामहरु गर्ने भन्ने बारेमा संक्षिप्त जानकारी दिन्छन् ।

थप जानकारीका लागि, कृपया हामीलाई अनलाइनमा भेटनुहोस वा सम्पर्क गर्नुहोस ।

Integrity Action

364 City Road

London EC1V 2PY

U.K.

फोन +44 203 119 1187

info@integrityaction.org

निर्देशिकालाई कसरी प्रयोग गर्ने ?

यसको संरचना निकै साधारण छ । यस निर्देशिकामा जम्मा ७ वटा विधि (पाठ्यक्रमहरू) रहेका छन् । विधिहरूको प्रयोगका लागि कुनै क्रम छैन : शिक्षक वा समुह नेताले क्रमबद्ध रूपमा यसको प्रयोग गर्न सक्छन् वा आवश्यकताहरू कुनै पनि भाग प्रयोग गर्न सक्छन् । सम्पूर्ण सामाग्री तथा कृयाकलापहरू सुभाव हुन् र अभ्र परिस्कृत गर्न वा परिवर्तन गर्न सकिन्छ ।

ध्यान दिएर सोचौँ (फुड फर थट) खण्डमा केही प्रश्नहरू छन् जुन खुल्ला छलफलका लागि प्रयोग गर्न सकिन्छन् र यसका लागि कुनै विषयगत पूर्वज्ञानको आवश्यकता छैन । विद्यार्थीहरूले आफ्ना विचार परिवर्तन गरे वा थप केही भन्न चाहन्छन् कि भनेर हेर्नका लागि त्यही प्रश्नहरू मोड्युल प्रयोग गरिसके पछि पुनः सोध्न सकिन्छ ।

छलफलका लागि प्रस्तावित विषयहरू खण्डमा विधि भित्रै उपयोग गर्न सकिने केही सीमित विषयहरू राखिएका छन् । प्रायजसो यी विषयहरू देश विशेष रूपमा छन् र आवश्यकता अनुसार परिवर्तन वा विस्तार गरिनुपर्ने खालका छन् ।

प्रस्तावित कृयाकलापहरू खण्डमा केही सीमित कृयाकलापहरू छन् जुन माथिका खण्डमा उल्लेख भएका सैद्धान्तिक विषयहरू अनुरूप छन् । मुख्य रूपमा जम्मा तीन किसिमका कृयाकलापहरू रहेका छन् ।

१. समुह आधारित
२. विद्यालय आधारित
३. समुदाय आधारित

यसका साथै सामुदायिक सदाचारीता निर्माणमा आधारित कृयाकलापहरू जनाउनका लागि चिन्ह रहेको छ । यी कृयाकलापहरू विशेष रूपमा सामुदायिक सेवा वा परियोजनाको अनुगमन गर्नका लागि आवश्यक शिप अभिवृद्धि गर्नका लागि उपयोगी छन् । समुहले कक्षामा आधारित, विद्यालय आधारित र सामुदायिक सदाचारीता निर्माण आधारित मिश्रित कृयाकलापहरू प्रयोग गर्नु निकै महत्वपूर्ण छ ।

 चिन्हले कुनै पनि विषय वा कृयाकलापका बारेमा उपलब्ध थप स्रोतका बारेमा जानकारी दिन्छ । यी स्रोतहरूका बारेमा जानकारी प्रारूपको अन्त्यमा उपलब्ध छन् ।

निर्देशिकाको अन्त्यमा शब्दावलीहरू उपलब्ध छन् ।

यस निर्देशिकालाई युवामैत्री र अभ्र रोचक बनाउका लागि प्रसिद्ध व्यक्तिहरूका भनाईहरू, फोटोहरू, आख्यानहरू, कलाहरू, चित्रहरू, खेलहरू, प्रश्न उत्तर, श्रव्यदृष्य तथा अन्य अन्तरकृयात्मक सामाग्रीहरूको प्रयोग गरी अभ्र विस्तार गर्न सकिन्छ ।

कृयाकलापहरु र सामाग्रीहरुलाई सहभागीको उमेर समुह अनुसार परिस्कृत गरिनुपर्छ । यो प्रारूप १५ - १८ वर्ष समुहका युवाहरुलाई लक्षित गरेर बनाइएको छ ।

सामान्य कृयाकलापहरु जुन विषेशरूपमा कुनै मोड्युल आधारित छैनन् र कुनै पनि समय प्रयोग गर्न सकिन्छन् यस प्रकार रहेका छन् ।

- समुह भित्रै वा अन्तर समुह प्रतियोगिता - यी कृयाकलापहरु वार्षिक रूपमा आयोजना गर्न सकिन्छन् र विभिन्न खालका हुन सक्छन् जस्तै कविता, फोटो, चित्रकला प्रतियोगिता, हाजिरीजवाफ, सामाजिक लेखापरिक्षण कृयाकलाप आदि
- विद्यालय सदाचारीता साता/दिन - सदाचारीता समुहले सदाचारीता भनेको के हो भनेर रमाईलो कृयाकलाप, नाटक, नाच आदिको माध्यमबाट विद्यालय वा समुदायलाई बुझाउने अवसर पाउँछन् ।
- सदाचारीता बुलेटिन - विद्यालय/समुदायमा वितरण गर्नका लागि
- बार्षिक शिविर/भ्रमण
- रेडियो/टिभीका कार्यक्रमहरुमा विद्यार्थी सहभागिता
- अतिथी वक्ताहरु - केही वक्ता/विज्ञहरुलाई कुनै विशेष विषयमा (जस्तै स्थानीय संस्था जसले सुशासन प्रबर्द्धन गर्छ) बोल्नका लागि वा विद्यार्थीलाई कुनै विशेष शीप (जस्तै कसरी बजेटका बारेमा बुझ्ने वा कसरी सुचना माग्नेका लागि निवेदन दिने) सिकाउनका लागि निमन्त्रणा दिन सकिन्छ ।

माथि उल्लेखित सूचीहरु खाली उदाहरणहरु मात्र हुन् । विद्यालय र समुदायभित्र बृहत कृयाकलापहरुका बारेमा छलफल गर्न र लागु गर्नका लागि शिक्षक, समुह नेता तथा विद्यार्थीहरुलाई हामी प्रोत्साहन गर्छौं ।

हामी, इन्टिग्रिटी एक्सन, यो आशा गर्छौं कि तपाईंलाई यो निर्देशिका निकै उपयोगी लाग्नेछ र तपाईंका आगामी कार्यका लागि अग्रिम शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

सदाचारीता

ध्यान दिएर सोचौँ (फुड फर थट)

यदि तपाईंको अभिभावक तपाईंको शिक्षक पनि हुनुभएको भए र आफ्नो परिक्षाको प्रश्नपत्र कक्षाका अरु साथीभन्दा पहिले नै हेर्नपाउने अवसर पाउनुभयो भने के तपाईं हेर्नुहुन्छ ?

तपाईं आफ्नो परिवारसँग गाडीमा सवार गर्दै हुनुहुन्छ र जसले गाडी हाँकीरहुनुभएको छ उहाँले अपांगता भएका व्यक्तिको गाडी पार्क गर्नका लागि छुट्याइएको स्थानमा गाडी रोक्नुभयो । अब तपाईं के गर्नुहुन्छ ?

के तपाईं पैसाका लागि परिक्षाको प्रश्नपत्र विद्यार्थीलाई देखाउने शिक्षकको विरुद्ध उजुरी दिनुहुन्छ ?

यदि तपाईं उभिनुभएको पुलको नक्सा निर्माण गर्ने इन्जिनियरले आफ्नो अन्तिम परिक्षा चोरेर पास गरेको थाहा पाउनुभयो भने के तपाईं उक्त पुलको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?

छलफलका लागि प्रस्तावित विषयहरू:

१. सदाचारीताको परिभाषा : फरक फरक परिभाषा प्रयोग गर्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि - सदाचारीताको भनेको अरुले नदेख्दा पनि सही काम गर्नु हो वा तपाईंले जे गर्छु भनेर वाचा गर्नुभएको छ त्यही गर्नु हो । यद्यपी इन्टिग्रिटी एक्सनले आफ्नै परिभाषा बनाएको छ, जुन एक सुत्रको रूपमा रहेको छ ।

सदाचारीता: $I = a(A C E) - c$

सदाचारीता (I) भनेको भ्रष्टाचार* (C) विनाको जवाफदेहिता (A) क्षमता (C) र नैतिक व्यवहार (E) भ्रष्टाचार रहित (C) को पंक्तिवद्ध एकरूपता हो ।

इन्टिग्रिटी एक्सन तल उल्लेखित विषयको पंक्तिवद्ध एकरूपताका रूपमा सदाचारीतालाई परिभाषित गर्दछ ।

✓ जवाफदेहिता

- हामी आफ्नो कार्यको जिम्मेवारी लिन्छौं
- हामी जे भन्छौं त्यो पुरा गर्छौं
- हामी हाम्रा सरोकारवालाई हाम्रो कार्यको अनुगमन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने जानकारी उपलब्ध गराउँछौं ।

✓ क्षमता

- कार्य सम्पादनका लागि आवश्यक शीप हामीसँग छ ।
- हामी आफ्नो काम राम्ररी गर्छौं ।
- हामी आफ्नो काम व्यवसायिक रूपमा गर्छौं

- ✓ नैतिक व्यवहार
  - हामी अरुको विचारको सम्मान गर्छौं ।
  - अरुले हामीलाई विस्वास गर्नसक्छन् ।
  - हामी जनहितका लागि काम गर्छौं ।
- ✓ भ्रष्टाचार रहित/भ्रष्टाचार निरूपण संयन्त्र सहित
  - हामी भ्रष्टाचार विना काम गर्छौं
  - हामी भ्रष्टाचार गर्न कठिन बनाउने संयन्त्र वा उपायको प्रयोग गर्छौं जस्तै लेखापरिक्षण, नियम तथा विनियमहरू, गुणस्तर कायम गर्ने विश्वसनियता
  - हामी भ्रष्टाचार रोक्न खोज्ने सबैलाई साथ दिन्छौं ।

पंतिवद्ध समिश्रण : हामी जे भन्छौं त्यही गर्छौं, हाम्रो भनाई र कार्यविचमा कुनै फरक वा अन्तर हुँदैन ।

२. अरु मूल्य जसलाई सदाचारीता ले समावेश गर्छ । यस खण्डमा “मूल्य” भनेको के हो र सदाचारीतासँग जोडिएका अन्य मूल्य जस्तै इमान्दारीता, सम्मान र न्याय भनेको के हो भन्ने विषयमा छलफल गर्न सक्नुहुन्छ । विद्यार्थीले कक्षाकोठाको भित्तामा निष्ठा रुख बनाउन सक्छन् जहाँ रुखको पातमा उनीहरूले सोचेका निष्ठा मूल्यहरू उल्लेख गर्न सक्छन् । (उदाहरणका लागि कृत्याकलाप ५ हेर्नुहोस्)

३. सदाचारी-अनुसरण-सक्रिय-प्रतिक्रियाशील सदाचारागत विषयहरूका चार अवधारणाहरू विचको फरकका बारेमा छलफल गर्ने आधारका रूपमा तल उल्लेखित चित्रको प्रयोग गर्न सकिन्छ । समहुले सक्रिय निष्ठा र प्रतिक्रियाशील अनुपालन (नियमका आधारमा चलनु) का विचमा रहेका फरकपनका बारेमा छलफल चलाउन सक्छ । त्यसपछि विद्यालय र समाजमा परिवर्तनका लागि के गरिनुपर्छ भन्ने कुरा पत्ता लगाउन सकिन्छ ।

सुशासन सुधारमा सदाचार विरुद्ध अनुपालन		
सक्रिय	<ul style="list-style-type: none"> ● अनुसरण तालीम ● सदाचारको परिक्षण ● शुन्य सहनशीलता नीति ● आचारसंहिता ● व्यापारिक सामुहिक कार्य ● प्रदायकको “श्वेत सूची” ● ध्यानाकर्षकहरूलाई पुरस्कृत ● सदाचारीता सम्भौता 	<ul style="list-style-type: none"> ● सामुदायिक सदाचारीता विकास ● निरिक्षण सहीको बहुसरोकारवाला पहल ● प्रतिस्पर्धी अन्तरका रूपमा सदाचारीता ● समग्र/कदम परिवर्तन
	मध्यम प्रतिफल, मध्यम जोखिम	उच्च प्रतिफल, उच्च जोखिम

प्रतिक्रियाशिल	<ul style="list-style-type: none"> ● ध्यानाकर्षक प्रवर्द्धन गर्ने नीति ● ध्यानाकर्षकहरूको सुरक्षा ● प्रदायकको “कालो सूची” <p>कम प्रतिफल, कम जोखिम</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● नैतिक सुभाब केन्द्र ● नैतिक अधिकारी ● आचारसंहिता ● अनुसरण तथा नैतिकता <p>कम प्रतिफल, कम जोखिम</p>
	अनुसरण	सदाचारीता

४. समाधान केन्द्रित : सदाचारीताको अभ्यास गर्दा ती कामहरू खाली समस्या पहिल्याउनुभन्दा समाधान केन्द्रित

हुनुपर्छ। समस्याका समाधानहरूका प्रभाव मापन गर्नका लागि समाधान दर (**FIX RATE** ^{TM}) एउटा उपाय हुनसक्छ। इन्टिग्रेटी एक्सनले कुनै पनि अवस्थाको सदाचारीता को स्तर मापन गर्नका लागि **FIX RATE** ^{TM} को प्रयोग गर्छ। **FIX RATE** ^{TM} भनेको पहिल्याइएको समस्याको समाधानको प्रतिशत हो। जस्तै यदि विद्यार्थीले विद्यालयका १० समस्या (विग्रेका शौचालयहरू, छानाबाट पानी चुहिनु, खेलमैदानमा भएका खाल्डाहरू आदि) पत्ता लगाए र ती समस्याहरू मध्ये ६ वटा समाधान गर्न सके भने उनीहरूले ६० प्रतिशत **FIX RATE** ^{TM} हासिल गरे। यदि उनीहरूले जम्मा दुई वटा मात्र समस्या समाधान गर्न सके भने उनीहरूका] **FIX RATE** ^{TM} २० प्रतिशत मात्र हुनेछ।

५. व्यक्तिगत, सामुदायिक तथा सरकारी सदाचारीताको असर तथा विभिन्न तहका कार्यहरूको उदाहरणहरू जसले सदाचारीतालाई प्रवर्द्धन गर्छ। यस खण्डमा कसरी व्यक्तिगत सदाचारीता, सामुदायिक तथा राष्ट्रिय सदाचारीताको आधारमा हुन्छ र कसरी सानो देखिए पनि व्यक्तिगत कार्यको परिणाम बृहत हुनसक्छ भनेर छलफल चलाउन सकिन्छ।

६. अरु विभिन्न खालका गलत व्यवहारहरू : यो खण्डमा यस्ता व्यवहारहरूको बारेमा छलफल गर्न सकिन्छ जुन प्राविधिक रूपमा “भ्रष्ट” नहोलान् तर उत्तिकै खतरनाक अनुचित हुन्छन् जस्तै कुशासन -कमजोर, अयोग्य र जानीजानी गरिने लापरवाही), खराब आचरण (अनैतिक वा गैरकानुनी व्यवहार), अनैतिक व्यवहार, अन्यायी व्यवहार आदि

प्रस्तावित कृयाकलापहरू

१. लोगो बनाउने प्रतियोगिता : विद्यार्थीहरूले सदाचारीता समुहको लोगो बनाउने अनि उत्कृष्ट छनौट गरी आफ्नो समुहको लोगोको रूपमा प्रयोग गर्नसक्छन्।

२. समुहले समुहका लागि प्रतिज्ञा वा गीतको निर्माण गर्न सक्छन्।

३. शिक्षक वा समुह नेताले निष्ठाका विषयमा ४ वा बढी परिस्थितिको रचना गर्नसक्छन् र विद्यार्थीहरूलाई यी परिस्थितिहरू सदाचारीता-अनुसरण-सक्रिय-प्रतिक्रियाशील चित्रमा उल्लेख गर्न लगाउछन् । त्यसपछि समुहले खोज परिणामका बारेमा छलफल गर्छन् ।

४. समुहले एउटा सदाचारीता सुचक (अथवा सदाचारीता कार्य सूत्र + **Fix-Rate™** प्रयोग गर्दा पनि हुन्छ) । त्यसपछि सानो समुहमा विद्यार्थीहरू कुनै निश्चित परिस्थिति/संस्थाको (विद्यालयभित्रै, परिवार वा समुदाय) सदाचारीताको स्तर मापन गर्छन् । जस्तै के सदाचारीता समुहले निष्ठापूर्ण काम गर्छ ? उत्तर जे आएपनि समुहले परिणामालाई सम्बद्ध संस्थासँग छलफल गर्छ (जस्तै यदि तपाईंको समुहले आफ्नै समुहको सदाचारीता मापन गरेको छ भने यसबारेमा समुहका साथीहरू, शिक्षक र समुह नेतासाग छलफल गर्नुहोस्) । सदाचारीता भनेको समाधान केन्द्रित हुने भएकोले समुहले छलफल गर्दा स्थिति सुधार गर्नका लागि के पहल गर्नुपर्छ भनेर छलफल गर्नुपर्छ ।

५. **रुख योजना** (सदाचारीता विरुवा): विद्यार्थीले विद्यालयको भित्तामा कागजको रुख बनाई प्रत्येक विद्यार्थीले ३ वा कागजको टुक्रा काटी पातजस्तै बनाई त्यसमा आफ्नो तथा आफ्नो समुहको सदाचारीता मूल्य लेखेर टाँस्ने ।

६. देशको **संविधान** अध्ययन गरेर देशको राष्ट्रिय मूल्य के रहेछ, हेर्नुहोस् । प्रत्येक विद्यार्थीका मूल्यसँग यसलाई तुलना गर्नुहोस् । के विद्यार्थीले व्यक्तिगत र राष्ट्रिय मूल्य हुनु राम्रो हो भन्ने सोच्छन् ?

७. विद्यार्थीलाई सामुदायिक नेता वा सदस्यहरूले निष्ठावान भएर गरेका **उदाहरणहरू** सोच्न भन्नुहोस् । सबै उदाहरणहरूलाई एउटा बट्टामा राख्नुहोस् र पालैपालो सामुहिक रूपमा छलफल गर्नुहोस् र के नेताहरूले सदाचारीता रूपमा कार्य गरेका थिए वा थिएनन् भन्ने एकमतमा आउने प्रयत्न गर्नुहोस् । यी उदाहरणहरू धेरै हप्तासम्म छलफल गर्न सकिन्छ ।

८. विद्यार्थीहरू समुहमा रहेर समुदायसँग परियोजना र सेवा प्रदानसँग सम्बन्धित विषयहरू छलफल गर्नुहोस् र ती मध्ये अनुगमन गर्नका लागि सबैभन्दा प्रमुख वा मुख्य विषय कुन हो, पत्ता लगाउनुहोस् (कृपया सामुदायिक सदाचारीता विकास विधि हेर्नुहोस् ।) । परियोजनाका सूचीहरू समुहमा प्रस्तुत गर्नुहोस् र छलफल गर्नुहोस् ।

९. विद्यार्थीहरूले **Integrity@work** को अंकहरू हेर्नुहोस् र प्रत्येक अंकमा कति वटा सदाचारीता चुनौतीहरू लुकाइएका थिए पत्ता लगाउनुहोस् । त्यसपछि कथाको बारेमा छलफल गर्नुहोस् ।

१०. विद्यार्थीहरूले इन्टिग्रिटी एक्सनको वेभसाइटमा सदाचारीता खेल खेल्नुहोस् ।

नयाँ कृत्याकलापका लागि विचार

यो बाकसलाई थप कृत्याकलापका लागि विचारहरू (जस्तै भूमिका बाँध्ने खेल, कथा भन्ने कृत्याकलाप, हाजिरीजवाफ, खेलहरू आदि) लेखनका लागि प्रयोग गर्नुहोस् । विद्यार्थीहरूलाई यसका लागि आफ्नो विचार प्रदान गर्ने मौका दिनुहोस् ।

भ्रष्टाचार विरुद्ध

ध्यान दिएर सोचौँ (फुड फर थट)

के तपाईं कहिले भ्रष्टाचारमा संलग्न हुनुभएको वा देख्नुभएको छ ? यदि छ भने तपाईंले कस्तो महसुस गर्नुभयो ? यसका परिणामहरू के भए ? यदि छैन भने यस्तो परिस्थिति आए तपाईं के गर्नुहुन्छ ?

यदि तपाईंले निकै मान्ने र सम्मान गर्ने व्यक्ति भ्रष्टाचारी भएको थाहा पाउनुभयो भने तपाईं के सोच्नुहुन्छ ?

के तपाईं भ्रष्टाचारी भएर मात्रै मानिसले जिवनमा सफलता प्राप्त गर्न सक्छ भन्ने सोच्नुहुन्छ ?

के तपाईंलाई विद्यालय, समुदाय र देशमा हुने भ्रष्टाचारका कार्यहरू रोक्ने शक्ति तपाईंसँग छ भन्ने सोच्नुहुन्छ ?

छलफलका लागि प्रस्तावित विषयहरू:

१. **भ्रष्टाचारको परिभाषा** : भ्रष्टाचारका अनेक परिभाषाहरू छन् जसमध्ये केही हुन् : नीजि वा व्यक्तिगत लाभका लागि सुम्पिएको वा सार्वजनिक शक्तिको दुरुपयोग । धेरैजसो भ्रष्टाचार ती व्यक्तिहरूले गर्छन् जो थप श्रोतहरू प्राप्त गर्न चाहन्छन् - प्रायजसो पैसा तर प्रतिष्ठा, शक्ति र प्रभावको रूपमा पनि । यी श्रोतहरू प्राप्त गर्नका लागि उनीहरू यस्ता काम गर्न पनि अघि सर्छन् जुन गैरकानुनी र अनैतिक हुन्छन् । मान्यताप्राप्त नियम र कानूनहरू बनाइएका हुन्छन् र यस्ता व्यक्तिहरू पनि हुन्छन् जो यी नीतिनियमहरूलाई आफ्नो फाइदाका लागि जानीजानी मिच्च वा चोरबुद्धि लगाएर छल्न अघि सर्छन् ।

२. **भ्रष्टाचारका किसिमहरू**: भ्रष्टाचारलाई विभिन्न किसिममा बाँड्न सकिन्छ तर सामान्यरूपमा यसलाई तुच्छ भ्रष्टाचार र ठूलो (राजनीतिक) भ्रष्टाचारमा भाग लगाउन सकिन्छ । तुच्छ भ्रष्टाचार दैनिक रूपमा तल्लो तथा मध्यम तहका सार्वजनिक पदमा बहाल व्यक्तिहरूले नागरिकहरूसँग हुने कामकारवाहीको क्रममा शक्तिको दुरुपयोग गरि गर्ने भ्रष्टाचार हो । ठूलो भ्रष्टाचार सरकारको माथिल्लो निकायमा हुन्छ र यस क्रममा एकल वा सामुहिक रूपमा फाइदाका लागि आफु अनुकूल नीतिनियमहरू बनाइ वा परिवर्तन गरी जाँच सन्तुलन प्रणाली अवरुद्ध गरी भ्रष्टाचार गर्ने स्थिति निर्माण गरिन्छ । यो खण्ड अन्य खालका भ्रष्टाहरूका बारेमा पछि छलफल गर्न सकिन्छ जस्तै हिसाबकिताब विगारी सम्पत्ति हडप्नु, नातावाद, कृपावाद, ठगी, लुट, लालच, वसुली आदि ।

३. **भ्रष्टाचारका कारणहरू र असरहरू** : यो खण्ड भ्रष्टाचारका कारणहरू जस्तै सजायबाट छुटकारा, पारदर्शिता तथा जवाफदेहिताको अभाव, नागरिक सचेतनाको कमी आदि का बारेमा तथा यसका असरहरू जस्तै गरिबी, कमजोर पूर्वाधार र सेवा प्रदायन, घाटा, बेरोजगारी, अपराध आदिका बारेमा छलफल गर्न सकिन्छ ।

४. **भ्रष्टाचार विरुद्ध सरकारी तथा गैह्रसरकारी संस्थाहरूको भूमिका** यो खण्ड देश विशेष रूपमा छ र यस खण्डमा आफ्नो देशमा भ्रष्टाचार निवारणका लागि भएका संस्था वा व्यवस्थाहरू सुचिबद्ध गर्नुहोस् ।

५. **भ्रष्टाचारका वाह्य फाइदा र यसलाई निर्मुल गर्नका लागि आवश्यक रणनीति** । कहिलेकाही कसैले गरेको भ्रष्टाचारको असरको रूपमा व्यक्तिगत/सामुदायिक रूपमा अरुले फाइदा प्राप्त गर्न सक्छन् । उदाहरणका लागि जुन समुदायबाट भ्रष्ट नेता आएका हुन्छन् उक्त समुदायले भ्रष्ट नेताले गैरकानुनी रूपमा जम्मा गरेको श्रोतहरूबाट फाइदा

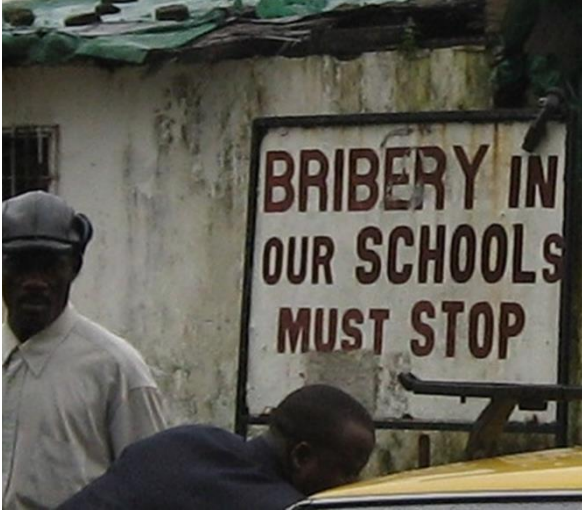
लिन सकछन् । यसलाई बाह्य फाइदा भनिन्छ जहाँ भ्रष्ट अभ्यासबाट फाइदा प्राप्त हुन्छ । यस्ता बाह्य फाइदाहरू भ्रष्टाचार रोक्नका लागि समस्या हुन् ।

६. भ्रष्टाचार विरोधी रणनीतिहरू : सामुदायिक तथा संस्थागत रूपमा लागु गर्न सकिने भ्रष्टाचार विरोधी रणनीतिहरूका बारेमा छलफल गर्नुहोस् जस्तै शिक्षा, खुला तथ्यांक (ओपन डाटा), प्रवर्तन, लेखा परिक्षण, रोकथाम, नागरिक अनुगमन, सामाजिक परिक्षण आदि ।

७. अन्तर्राष्ट्रिय भ्रष्टाचार विरुद्ध अन्य देशमा भएका भ्रष्टाचार विरोधी सफल/असफल कदमहरूका उदाहरणहरू

प्रस्तावित कृयाकलापहरू

१. समुहले यो फोटो हेर्नुहोस् ।

यो वास्तविक फोटो लाइबेरियाको एउटा विद्यालय बाहिर खिचिएको फोटो हो ।

अब विद्यार्थीहरू एकाछिन सोचेर तलका प्रश्नहरूका बारेमा छलफल गर्नुहोस् ।

- ✓ विद्यालयमा कस्तो खालका भ्रष्टाचार होला ?
- ✓ कसले घुस माग्ला ? के का लागि घुस माग्निन्छ होला ?
- ✓ विद्यालयमा हुने भ्रष्टाचारबाट कसले फाइदा लेला ?
- ✓ विद्यालयमा हुने भ्रष्टाचारबाट कसलाई बेफाइदा होला ?
- ✓ विद्यालयमा हुने तुच्छ भ्रष्टाचारका उदाहरण के होला ?
- ✓ विद्यालयमा हुने ठुलो भ्रष्टाचारका उदाहरण के होला ?
- ✓ यदि विद्यालयमा भ्रष्टाचारका कुनै पनि घटना नुहुने हो भने शिक्षा कसरी फरक होला ?

२. चलचित्र/कार्टूनहरू । यदि विद्यार्थीहरूसँग उपकरणहरू उपलब्ध भए भ्रष्टाचार कसरी रोक्न सकिन्छ, एक चलचित्र बनाउनुहोस् । चलचित्र समुहमा देखाएर अन्य सदस्यहरूसँग छलफल गर्नुहोस् ।

३. बादविवाद । भ्रष्टाचारका कारण व्यक्तिगत रूपमा हुने वाह्य फाइदाका विरुद्ध दिर्घकालमा समाजमा पर्ने नकारात्मक परिणामका बारेमा वादविवाद गर्नुहोस् ।

४. फोटो तथा चित्रकला प्रतियोगिता एवं प्रदर्शन विद्यार्थीहरूलाई भ्रष्टाचार रोक्न के गर्न सकिन्छ भन्ने बारे चित्रकला बनाउन प्रेरित गर्नुहोस् । यसलाई हाल निष्ठावान समुहमा संलग्न नभएका अन्य शिक्षक वा विद्यार्थीहरूको निर्णायक समिति बनाएर निर्णय गर्नुहोस् ।

५. युवा-समुदाय पहल । आफ्नो समुदाय भित्र भएका देखिने भ्रष्टाचार रोक्नका लागि र समुदायमा निष्ठा प्रवर्द्धन गर्न युवाले के गर्न सक्छन् भन्ने विषयमा छलफल चलाउनुहोस् ।

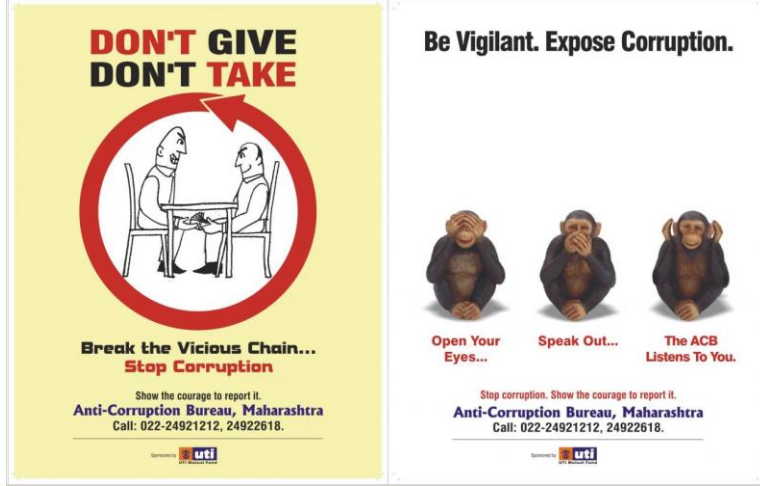
६. विद्यालय/समुदायमा खोज । समुहले आफ्नो देश/समुदायमा हुने प्रमुख भ्रष्टाचारका प्रकारहरू के के हुन्, त्यसका कारण र असरहरू के के हुन् भन्ने बारेमा सभै प्रश्नावली बनाउनुहोस् र विद्यार्थी तथा समुदायका सदस्यहरूलाई भर्न लगाउनुहोस् । यसको परिणामका बारेमा समुहमा छलफल चलाउनुहोस् । भ्रष्टाचारका बारेमा सामान्य धारणा/सोचाई के रहेछन् ?

७. चलचित्र समुह समुहले भ्रष्टाचारका बारेमा बनेका चलचित्र तथा डकुमेन्ट्रीहरू प्रदर्शन गरेर छलफल चलाउन सक्छन् । विद्यालयका अन्य विद्यार्थी वा समुदायका सदस्यहरूलाई पनि निमन्त्रणा गर्न सकिन्छ ।

८. सहभागीहरूले पछिल्लो समयमा राष्ट्रिय/स्थानीय रूपमा भएका भ्रष्टाचारका काण्ड वा घटनाहरूका बारेमा समाचारहरू (भ्रष्ट फुटबल खेलाडी, राजनीतिज्ञ, उद्यमी आदि) खोजेर यसबारेमा छलफल गर्नु । के कम गम्भीर खालका भ्रष्टाचारका रूपहरू पनि छन् ?

९. भूमिका खेल सदाचारीता समुह दुई समुहमा विभाजन गर्नुहोस् । प्रत्येक समुहलाई एउटा परिस्थिति दिनुहोस् (एउटा उदाहरण: कुनै स्थितिमा घुस मागिएको घटना जुन तपाईंको देशमा सामान्य हुनसक्छ ।) । एउटा समुहले भ्रष्टाचारमा सहभागी भई यसको परिणाम के हुनसक्छ भन्ने बारेमा भूमिका खेल देखाउनुहोस् भने अर्को समुहले यस भ्रष्टाचारको घटनालाई रिपोर्ट गर्ने साहस देखाउदा दिर्घकालमा हुने प्रभावकारिताका बारेमा भूमिका खेल देखाउनुहोस् । खेल पछि छलफल चलाउनुहोस् ।

१०. भ्रष्टाचार विरोधी अभियानका फोटो/पोस्टरहरू सामुहिक रूपमा हेर्नुहोस् । तल दिइएको उदाहरण भारतको हो ।

अल इन्डिया अखितयार दुरुपयोग आयोगको फोटो

अब विद्यार्थीहरूले तलका प्रश्नहरूका बारेमा छलफल गर्नुहोस्

- ✓ यो पोस्टर कसका लागि लक्षित हो ?
- ✓ यो विधि कसरी प्रभावकारी हुन सक्ला ?
- ✓ दुवै पोस्टरमा साहस देखाउनुहोस् भनेर लेखिएको छ । भ्रष्टाचारका घटना रिपोर्ट गर्न किन साहसको आवश्यकता पर्ला ?
- ✓ यो प्रकृया काम गर्नका लागि के आवश्यक पर्ला (जस्तै: अपरेटरले फोन उठाउनुपर्ने, प्रभावकारी रिपोर्टिङ प्रणाली हुनुपर्ने आदि) ?

नयाँ कृयाकलापका लागि विचार

यो बाकसलाई थप कृयाकलापका लागि विचारहरू (जस्तै भूमिका बाँध्ने खेल, कथा भन्ने कृयाकलाप, हाजिरीजवाफ, खेलहरू आदि) लेख्नका लागि प्रयोग गर्नुहोस् । विद्यार्थीहरूलाई यसका लागि आफ्नो विचार प्रदान गर्ने मौका दिनुहोस् ।

पारदर्शिता र जवाफदेहिता

ध्यान दिएर सोचौं (फुड फर थट)

तपाईं कुनै व्यक्तिको बारेमा के सोच्नुहुन्छ जो अपराध गरिरहन्छ तर सबैले थाहा पाएर पनि ऊ कहिले सजायको भागीदार बन्दैन ?

तपाईंले चिन्नुभएको कसैले विद्यालयको दानपत्रबाट पैसा चोरिरहेको हो कि भन्ने शंका तपाईंलाई लागेको छ तर तपाईं निश्चित चाही हुनुहुन्छ । तपाईं के गर्नुहुन्छ ?

नागरिकले तिरेको कर समुदायको सेवा सुधारको लागि खर्च भइरहेको छ भनेर हामीले कसरी थाहा पाउन सकौं ?

एक स्थानीय अधिकारीले तपाईंको स्थानमा रहेका अध्यक्ष गल्लीहरूमा विजुली बक्ति राखिदिने वाचा गरेका थिए तर एक वर्ष वितिसक्दा पनि अबै विजुली बक्ति राखिएको छैन । तपाईंको विचारमा यस्तो किन भएको होला ? तपाईं यो बारेमा के गर्नुहुन्छ ?

छलफलका लागि प्रस्तावित विषयहरू

१. व्यक्तिगत जवाफदेहिता भनेको तपाईं कसैपनि वा केहीको लागि जिम्मेवार हुनु हो । जिम्मेवारी स्वीकार गर्नुको मतलब तपाईंले छनौट गर्नुभएको विकल्पको नतिजाको जिम्मेवारी पनि तपाईंले नै लिनु हो । यसो भन्नुको मतलब आफ्नो गल्ती स्वीकार गर्नु र आफ्नो सीमितता स्वीकार गर्नु पनि हो ।

२. पारदर्शिता र जवाफदेहितालाई एक अर्काको आवश्यकता पर्छ र परस्पर रूपमा एकले अर्कोलाई सुट्टुड गर्छन् । संयुक्त रूपमा दुवैले नागरिकलाई आफुलाई असर पर्ने विषयमा आफ्नो विचार राख्न, यस बारेमा हुने निर्णय प्रकृतिलाई प्रभाव पार्न र निर्णय लिने व्यक्ति/संस्थालाई जिम्मेवार ठहर्‍याउन सक्षम बनाउँछ । जवाफदेहिता भनेको कुनै पनि सार्वजनिक, व्यक्तिगत वा स्वेच्छिक सेवामा संलग्न व्यक्ति आफ्नो काम प्रति जवाफदेहि हुन्छ र जब कर्तव्य र प्रतिबद्धता पालना गर्न सक्दैनन् त्यसबेला समाधानको विकल्प पनि हुन्छ ।

हामीले के ग्यौं भन्ने मात्र होइन, तर हामीले के गरेनौं भन्ने बारेमा पनि हामीले जवाफदेहि हुनुपर्छ । मोलिएर, फ्रेन्च नाटककार

साधारणरूपमा भन्नुपर्दा जवाफदेहिता भनेको हामीले जे गर्ने वाचा गरेका छौं त्यो पुरा गर्नु हो र सरोकारवालालाई हामीले गरेको वाचा पुरा ग्यौं कि गरेनौं भनेर जाँच्ने मौका दिनु हो । तर हाम्रो परिभाषामा जवाफदेहिताका थप दुई पनि समावेश छन् ।

- ✓ हामीले गरेको वाचा पुरा ग्यौं कि गरेनौं भनेर जाँच्ने सरोकारवालाको क्षमता यसको मतलब हामीले गरेको वाचा हामीले पुरा ग्यौं कि गरेनौं भनेर आफैलाई थाहा भएर मात्र पुग्दैन, साथमा सजिलैसँग अरुले भनिएको कुरा भयो कि भएन भनेर जाँच्न पनि सक्ने हुनुपर्छ । जस्तै कुनै अस्पतालमा विरामी सही उपचार पाउन सकेन तर यो बारेमा गुनासो गर्ने कुनै माध्यम छैन भने यो उत्तरदायी सेवा होइन । एक जवाफदेहि अस्पतालमा विरामीले आफ्ना गुनासा राख्न पाउने स्पष्ट संयन्त्र स्थापित गरिएको हुन्छ ।

- ✓ **वैध आन्तरिक एवं वाह्य दावीप्रति उत्तरदायी हुनु ।** यो भन्नुको मतलब जवाफदेही हुनु भनेको तपाईंको काम प्रति अरु व्यक्तिले राखेका चासो र चर्चाको प्रतिक्रिया तपाईंले दिनै पर्छ । जस्तै माथिकै उदाहरणको कुरा गर्नुपर्दा यदि अस्पतालमा गुनासो गर्ने संयन्त्र छ तर गुनासोको सुनुवाई गर्न अस्पताले ६ महिना लगाउँछ भने यो जिम्मेवारीपूर्ण सेवा होइन । जवाफदेहीता भनेको आफ्नो कामबारे हुने प्रश्नको उत्तर दिन तयार हुनु हो ।

पारदर्शिता भन्नाले कुनै पनि सार्वजनिक पदमा बहाल व्यक्ति, कर्मचारी, व्यवस्थापक र संस्था/कम्पनीका निर्देशकहरू तथा कार्यसमितिका सदस्यहरूमा आफ्नो कर्तव्य स्पष्ट रूपमा र देखिने गरी पालन गर्ने जिम्मेवारी हुनु हो । सूचना सहजै बुझिने भाषामा मिडिया वा अन्य माध्यमका रूपमा उपलब्ध गराईनुपर्छ, यो सजिलैसँग उपलब्ध हुनुपर्छ, प्रशासनिक नीति तथा अभ्यास तथा यसबाट उत्पन्न हुने परिणामबाट असर पर्नेहरूले सिधै सूचना प्राप्त गर्न सक्ने हुनुपर्छ र लिइएको वा लागु गरिएको कुनै पनि निर्णय विद्यमान ऐन नियमको परिधिभित्र रहेर लागु भएको हुनुपर्छ । **शासनमा पारदर्शिता** हुनु भनेको भ्रष्टाचार निवारण गर्नु हो । यसले निष्पक्ष प्रतिस्पर्धा र काम गर्ने वातावरण निर्माण गर्छ र पैसा सही काममा खर्च भएको सुनिश्चित गर्छ किनकि पारदर्शिताले कुनै पनि कामको प्रत्येक तत्वलाई बाहिर ल्याउँछ । यसले विश्वास र विश्वसनियता पनि बनाउन मद्दत पुऱ्याउँछ । सरकारको उपस्थिती नागरिकका आवश्यकताहरू प्रभावकारी रूपमा, इमान्दारीपूर्वक र कुशलरूपमा गर्नका लागि नै हुन्छ ।

३. **सूचनामा पहुँच** यो देश विशेष हुन्छ । यदि सूचनाको हक सम्बन्धि कानुन भए त्यसलाई यस अन्तर्गत छलफल गरिनुपर्छ । यदि छैन भने प्रभावकारी देवाफदेहीता र पारदर्शिता निर्माण गर्ने कानुन बनाईए र लागु गरिए भने यस्ता कानुनहरू कसरी र के प्रायोजनका लागि उपयोगी हुन सक्थे होलान्, छलफल गर्नुहोस् । यस छलफलको क्रममा

सूचना माग्नेका लागि कसरी चिठी लेख्ने भन्ने सैदान्तिक छलफल गर्नु पनि उपयोगी हुनसक्छ । यस सम्बन्धि अभ्यास पछाडि राखिएको छ ।

४. सुशासनका सिद्धान्तहरू/विशेषताहरू

- **सहभागिता** : निर्णय प्रकृत्यामा नागरिकको सहभागिता हुनुपर्छ । व्यापक नागरिक सहभागिता भेलाहुन पाउने स्वतन्त्रता र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताको जगमा बनेको हुन्छ ।
- **कानुनी राज** कानुनी व्यवस्था, विशेष गरी मानवअधिकार सम्बन्धि व्यवस्थाहरू, सबैका लागि बराबरी र निष्पक्ष रूपमा लागु गरिएको हुन्छ ।
- **पारदर्शिता** : (सूचनाको स्वतन्त्र प्रवाहमा बनेको) प्रणालीहरू, संस्था र सूचनाहरू सम्बन्धित सबैले सजिलैसँग र प्रत्यक्ष रूपमा पहुँच गर्न सक्ने हुनुपर्छ र पर्याप्त मात्रामा सूचना प्रदान गरिनुपर्छ जसले गर्दा विषयलाई सजिलैसँग बुझ्न र अनुगमन गर्न सकियोस् ।
- **उत्तरदायी** कुनै पनि प्रणाली वा संस्थाले आफ्ना सबै सरोकारवालाहरूलाई योग्यतापूर्वक समयमै सेवा प्रदान गर्ने प्रयत्न गर्नुपर्छ ।
- **सहमति उन्मुख**: सुशासनले विभिन्न चासो र सरोकालवाला समुहहरूविच मध्यस्तता गर्छ समुहको लागि श्रेष्ठ निर्णय के हुन्छ भन्ने बारेमा आमसहमति कायम गर्छ ।

- न्यायसंगत सबै महिला तथा पुरुषसँग आफ्नो जिवनको गुणस्तर सुधार गर्न वा कायम राख्न अवसरहरू हुनेछन् ।
- प्रभावकारिता र दक्षता: स्थापित प्रणाली तथा संस्थाहरूले उपलब्ध श्रोतसाधनहरूको सही उपयोग गर्दा समाजमा रहेका सबै उपसमुहहरूका आवश्यकता र चाहना पुरा गर्ने परिणाम निकाल्छन् ।
- जवाफदेहीता सरकारी, नीज र नागरिक समाजका निर्णय गर्ने स्थानमा भएका निर्णयकर्ताहरू सर्वसाधारण तथा संस्थागत सरोकालवालाहरू प्रति जवाफेदही हुन्छन् ।
- रणनीतिक दूरदृष्टि नेता एवं आमनागरिकमा शुसासन र मानव विकासका लागि के गरिनुपर्छ भन्ने बारेमा बृहत र दिर्घकालीन धारणा हुनुपर्छ ।

५. पारदर्शिता र जवाफदेहीताका सूचकहरू कुनै पनि संस्था कतिको पारदर्शी र जवाफदेही छ भनेर पत्ता लगाउनका लागि कसरी मापन गर्ने ? सार्वजनिक/नीज संस्था कसरी जवाफदेही बन्न सक्छ र यसलाई कसरी मापन गर्ने ? के हाल यसरी मापन गरिएको छ वा कसरी फरक तरिकाले मापन गर्न सकिएला, छलफल गर्नुहोस् ।

६. नागरिक, पदाधिकारी र सरकारको दायित्व/कर्तव्य सरकारको बजेटको ठुलो हिस्सा सार्वजनिक सेवामा खर्च हुन्छ र ती सेवाहरू सदाचारीतापूर्वक, नागरिकको, विशेष गरी कमजोर वर्गको, आवश्यकता सही रूपमा पुरा गर्न सक्ने खालको हुनुपर्छ । सेवाहरू प्रभावकारी रूपमा प्रदत्त होस् भन्नका लागि आफ्ना आवश्यकता र चाहनाहरू व्यक्त गर्नु र सेवा प्रदायनको प्रकृत्यामा सहभागी हुनु नागरिकहरूको जिम्मेवारी हो । सार्वजनिक सेवाहरू नागरिकले तिरेका करबाट संचालित हुन्छन् त्यसकारण कर तिर्नु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हो । छुट्ट्याइएको बजेट अनुसार सेवा प्रदान गरिएको छ कि छैन र आफुले तिरेको करको सही सदुपयोग भएको छ कि छैन भनेर नागरिकले सुचनाको माग गरेर सुनिश्चित गर्नसक्छन् ।

प्रस्तावित कृयाकलापहरू

१. व्यक्तिगत जवाफदेहीताबारे प्रश्नावली म कतिको जवाफदेही छु ? शिक्षक वा समुह नेताले प्रश्नावली तयार गरेर समुहका अन्य सदस्यहरूलाई दिनुहोस् । सबैले जवाफ दिइसकेपछि परिणाम कस्तो आयो, छलफल गर्नुहोस् । लिकेट स्केलको प्रयोग गरेर प्रश्नको जवाफ दिन सकिन्छ (१ - कहिल्यै पनि छैन, २- लगभग कहिल्यै पनि छैन, ३ - कहिले काही, ४-प्रायजसो, ५- लगभग सधैं, ६- सधैं) र तल उल्लेखित वाक्यहरू राख्नुहोस्, तर कृपया आफ्नै केही वाक्यहरू पनि थप्नुहोस् ।

- ✓ म स्वेच्छाले आफ्ना गल्तीहरू स्वीकार गर्छु
- ✓ म आफ्नो व्यवहारको जिम्मेवारी लिन्छु
- ✓ म आफ्नो ज्ञानको सिमितता बारे स्वेच्छाले स्वीकार गर्छु
- ✓ मेरा सहकक्षी तथा साथीहरूले मलाई सही काम गर्ने व्यक्तिको रूपमा परिभाषित गर्छन् किनभने म जे सही हो त्यही नै गर्छु
- ✓ म मेरा साथीहरूलाई मेरो बारेमा रचनात्मक सुझाव दिन प्रेरित गर्छु र यसलाई आफ्नो व्यवहार सुधारनको लागि प्रयोग गर्छु ।

२.   शिक्षक वा विज्ञको सहयोग लिएर कुनै एउटा परियोजना वा सेवाका आधिकारिक कागजातहरू जस्तै बजेट, खरिदविक्रीका विलहरू आदि (यदि तपाईंले पाउन सक्नुभएन भने अनलाईनबाट कुनै उदाहरण खोज्नुहोस् वा विद्यालयको प्राधानध्यापकसँग विद्यालयका कागजातहरूको फोटोकपी माग्नुहोस्) र समुहमा कागजातहरूको अध्ययन गर्नुहोस् । सबैभन्दा ध्यान दिएर हेर्नुपर्ने सुचना के होला ? तपाईंलाई चाहिएको सम्पूर्ण सुचना ती कागजातहरूबाट भेट्नुभयो ? केही छुटेको पो छ कि ?

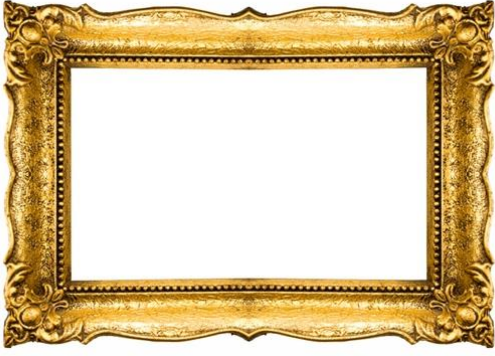
३. घटना अध्ययन (केस स्टडी) सुचनाको हक सम्बन्धी कानून । यदि तपाईंको देशमा यस्तो कानून छ भने समुहमा ऐनको बारेमा छलफल गर्नुहोस् । यदि छैन भने छिमेकी देशमा भएको कानूनको बारेमा छलफल गर्नुहोस् । यस्ता कानून हुनुको फाइदा के होलान् ? यदि तपाईंको देशमा यस्ता कानून भए के सही रूपमा लागु गरिएका छन् ?

४.   सुचना मादै एउटा चिठी लेख्नुहोस् । यसका लागि खण्डमा भएको उदाहरण हेर्नुहोस् ।

५.   आफ्नो स्थानीय क्षेत्रमा प्रदान गरिएको सेवा (जस्तै फोहोर उठाउने, चिठी वितरण गर्ने आदि) बारे सानो सानो समुहमा बाँडिएर यस सम्बन्धी सरोकारवालाहरूको जिम्मेवारी र कर्तव्यहरूको सूची बनाउनुहोस् । त्यसपछि ठुलो समुहमा आएर सरोकारवालाहरूले आफ्नो जिम्मेवारी वहन गरेका छन् कि छैनन् ? छलफल गर्नुहोस् ।

६.   गुनासो सुन्ने व्यवस्था गुनासो संकलन गर्न एउटा गुनासो बाकस बनाई विद्यालयमा राख्नुहोस् । समुहबाहेकका अन्य विद्यार्थीलाई यो बाकस उपयोग गर्न प्रोत्साहित गर्नुहोस् । केही समयपछि बाकसमा जम्मा भएका गुनासाहरूका बारेमा समुहमा छलफल गर्नुहोस् र सबैभन्दा मुख्य समस्या छानेर त्यसलाई समाधान गर्ने प्रयत्न गर्नुहोस् । साथै यसलाई प्रधानाध्यापककहाँ लगेर समाधान गर्ने प्रयास गर्नुहोस् ।

७. विद्यार्थीहरूले एउटा खाली फोटो फ्रेम लिएर आउन् । प्रत्येक विद्यार्थीले आफुले थाहापाएको संस्थाको चित्र फ्रेममा राख्न लगाउनुहोस् । यो चित्र कुनै विद्यालयको हुनसक्छ वा धार्मिक संस्था वा स्थानीय अस्पताल वा खेलकुद क्लब आदि जे पनि हुनसक्छ ।

विद्यार्थीले फ्रेमभित्र राखेको चित्रको आधारमा तलका प्रश्नहरू छलफल गर्नुहोस् ।

- ✓ यो संस्था कसरी जवाफदेही बनेको छ ?
- ✓ के कहिले यो संस्थाको जवाफदेहीता खोजिएको छ ?
- ✓ यो संस्थाको जवाफदेहीता सुधार गर्नका लागि के गर्न सकिएला ?
- ✓ यदि यो संस्था जवाफदेही नभए तपाईंलाई कस्ता असर पर्ला ? यसले अरुलाई कस्तो असर पर्ला ?

नयाँ कृयाकलापका लागि विचार

यो बाकसलाई थप कृयाकलापका लागि विचारहरू (जस्तै भूमिका बाँध्ने खेल, कथा भन्ने कृयाकलाप, हाजिरीजवाफ, खेलहरू आदि) लेख्नका लागि प्रयोग गर्नुहोस् । विद्यार्थीहरूलाई यसका लागि आफ्नो विचार प्रदान गर्ने मौका दिनुहोस् ।

असल नागरिकका अधिकार र कर्तव्यहरू

ध्यान दिएर सोचौं (फुड फर थट)

तपाईले कुनै कार वा बसमा सवार गरिरहनुभएको बेला प्रायजसो कोही अभिभावकले भ्यालबाट प्लास्टीकका बोटल फालेको देख्नुभएको होला । यस्तो वानीको बारेमा तपाईको धारणा के छ ?

धेरै मानिसहरू सोच्छन् कि राजनीतिक सहभागिता भनेको खाली चुनावको बेला मतदान गर्नु हो । तपाईलाई के लाग्छ ?

छलफलका लागि प्रस्तावित विषयहरू

१. नागरिक को हो ? असल नागरिकका पहिचानहरू यो देश विशेष हुन्छ तर तपाईले आफ्नो देशको हकमा मिल्ने मूल्यहरू के के हुन्, त्यसको सूची बनाउनुहोस् जस्तै भेदभाव रहित, सहिष्णुता, संवाद, इमान्दारिता, कानूनको पालना, कडा मिहेनत, सहभागिता आदि ।

२. नागरिकका अधिकार यो देश विशेष हुन्छ तर प्रायजसो शिक्षा, जिवन, मतदान आदि पर्छन् ।

३. नागरिकका कर्तव्य तथा जिम्मेवारी यो देश विशेष हुन्छ तर केही मिल्न सक्ने कुराहरू हुन् कर तिर्नु, सहभागिता, मतदान, कानूनको पालना, सार्वजनिक सम्पतिको रक्षा

४. नागरिकका स्वतन्त्रताहरू यो देश विशेष हुन्छ तर केही मिल्न सक्ने कुराहरू हुन् भेला हुन पाउने अधिकार, वाक् स्वतन्त्रताको अधिकार आदि ।

५. लोकतन्त्रका सिद्धान्तहरू यो देश विशेष हुन्छ तर केही मिल्न सक्ने कुराहरू हुन् नागरिक सहभागिता, समयसमयमा हुने स्वतन्त्र चुनाव, बहुलवाद, जवाफदेहीता, कानुनी शासन, समानता आदि

६. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धीहरू अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरूले पनि नागरिक, राष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको हक अधिकार के हुन्छ भनेर परिभाषित गरिदिएको हुन्छ । भ्रष्टाचारका बारेमा देशमा वा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा के कस्ता कानूनहरू छन् ।

७. सक्रिय सहभागिता र सामाजिक लेखापरिक्षण चुनावमा भोट हाल्नुमात्र असल नागरिकको पहिचान होइन । सार्वजनिक छलफल, वादविवाद आदिमा सहभागि हुनुपनि हो । सामाजिक लेखापरिक्षण भनेको के हो र यो किन उपयोगी कृयाकलाप हुन सक्ला ?

प्रस्तावित कृयाकलापहरू

१. के कुराले नागरिकलाई असल नागरिक बनाउँछ ? आफ्नो समुदाय यस्तो भएको हेर्छु भन्नुभन्दा तपाई आफ्नो समुदायको कुन समस्या समाधान गर्न चाहनुहुन्छ ?

२. बादविवाद विद्यार्थीहरू को जस्तो बन्न चाहन्छन् ? कसले आफ्नो जिम्मवारी प्रभावकारी रुपमा वहन गर्न सक्छ ?

३. समहुले राष्ट्रिय गान गाउने अनि यसको बारेमा छलफल गर्ने । राष्ट्रिय गानले के भन्छ ? के यसले देशको मूल्यलाई प्रतिविम्बित गर्छ ?

४. विद्यालयको अवलोकन विद्यार्थी, शिक्षक, प्रशासन, अभिभावक आदि को अधिकार र कर्तव्यहरु के के हुन् ? के अधिकार र कर्तव्य सधैं पालन गरिन्छन् ?

५. भूमिका खेल आफ्नो समुदायमा कुनै समस्या पहिचान गरेको नाटक गर्दै समुहका सदस्यहरु विभिन्न सरोकारवालाको (समुदाय, पदाधिकारी, समस्याको लागि जिम्मेवार संस्था आदि) भूमिका खेल्दै सार्वजनिक सुनुवाईमा सहभागी हुन्छन् । समुहले सार्वजनिक सुनुवाई गरी यस बारेमा छलफल गर्छन् ।

६. मौन-नाटक विद्यार्थीहरु दुई समुहमा विभाजित भएर असल नागरिकका गुणहरु मौन-नाटक मार्फत प्रस्तुत गर्छन् ।

नयाँ कृयाकलापका लागि विचार

यो बाकसलाई थप कृयाकलापका लागि विचारहरु (जस्तै भूमिका बाँध्ने खेल, कथा भन्ने कृयाकलाप, हाजिरीजवाफ, खेलहरु आदि) लेखनका लागि प्रयोग गर्नुहोस् । विद्यार्थीहरुलाई यसका लागि आफ्नो विचार प्रदान गर्ने मौका दिनुहोस् ।

नेतृत्व

ध्यान दिएर सोचौँ (फुड फर थट)

असल नेतृत्वको गुणहरु के के हुन् ? के तपाईं कुनै प्रसिद्ध नेताको नाम लिन सक्नुहुन्छ जो निष्ठावान थिए ? नेताले कसरी निष्ठालाई प्रवर्द्धन गर्न सक्छ ?

के तपाईं कहिले कुनै नेतृत्वको पदमा पुग्नभएको छ ? तपाईंले कस्तो महसुस गर्नुभयो ? के यो तपाईंलाई गाह्रो लाग्यो ? त्यो पदमा रहदा तपाईं कहिल्यै कुनै गाह्रो निर्णय लिनुभयो ?

खराब नेता भनेर तपाईं कसरी परिभाषित गर्नुहुन्छ ?

छलफलका लागि प्रस्तावित विषयहरू

१. नेतृत्वको परिभाषा यसका थुप्रै परिभाषाहरू छन्, एउटा परिभाषा यस्तो छ “नेतृत्वले अरुलाई थाहा पाउन, केही गर्न वा केही बन्न प्रेरित गर्छ ।”

२. असल नेताका गुणहरू र मूल्यहरू असल नेताको गुणहरूको बारेमा छलफल गर्नुहोस् । निष्ठा, समभाव, इमान्दारिता, संचार प्रतिबद्धता, सकारात्मक दृष्टिकोण, आत्मविश्वास जस्तै अरु

३. सदाचारी नेता र खराब नेता विचको फरक । सदाचारी नेताका केही मुख्य गुणहरू हुन्

- ✓ सार्वजनिक हितप्रति प्रतिबद्धता – समाज/संस्था/देश लाई सबैभन्दा के राम्रो हुन्छ त्यो गर्ने नेतृत्व निर्णयहरू । निर्णयले केही विशेष व्यक्तिलाई नभई समग्र समुहलाई फाइदा पुगोस् भन्ने कुराको सुनिश्चितता
- ✓ भ्रष्ट हुन नसक्ने - कुनै पनि परिस्थितिमा भ्रष्टचार वा भ्रष्ट व्यवहारमा संलग्न नहुने
- ✓ लक्ष्यमा एकरूपता – सोचविचार गरेर बनाइएको रणनीति जुन दिनदिनै स्थिति अनुसार फेरबदल भइरहदैन प्रदर्शन गर्ने क्षमता
- ✓ परिक्षण – नयाँ कुराको परिक्षण गर्दै के गर्दा राम्रो होला र कसरी बढी भन्दा बढी परिणाम र असर देखिन सकिन्छ यस्तो गणित जोखिम लिन सक्ने क्षमता । त्यसैगरी सोचेको परिणाम प्राप्त नभए कामलाई रोक्न सक्ने खुवी पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण हुन्छ ।
- ✓ क्षमता – माथि निष्ठा अन्तर्गत छलफल गरिए जस्तै क्षमता भनेको दिइएको काम गर्नका लागि आवश्यक सही शीप र योग्यता हुनु हो ।
- ✓ संस्थागत चेतना – नेतृत्वले पहिले गरेको काममा थप काम गर्न वा उस्तै खाले गल्ती पुनः नदोहोर्नु र कामको गुणस्तर, प्रभावकारिता र असरलाई अभि सुधार गर्नका लागि संस्थागत चेतनाको आवश्यक हुन्छ ।

तर खराब नेतामा माथिका केही गुण हुनसक्छन् तर सार्वजनिक हितप्रति प्रतिबद्धता र भ्रष्ट हुन नसक्ने गुण चाहिँ हुँदैन ।

४. (विगत र हालका) विश्वका निष्ठावान नेताहरूको उदाहरण

५. असल नेता कसरी खराब नेता बन्न सक्छ ? हामी कहाँ थुप्रै नेताहरूका उदाहरणहरू छन् जो कालान्तरमा असल सदाचारी नेताको परिचयबाट खराब नेता बन्न पुगे । किन यस्तो भयो होला छलफल गर्नुहोस् । कसरी असल नेता असल रहिरहन सक्लान् ?

६. टकराव विरुद्ध वार्ता यो खण्डमा वार्ता र टकरावका गुणहरूको बारेमा छलफल चलाउन सकिन्छ ।

७. होड विरुद्ध सहकार्य अरुसँग सहकार्य गर्दाका फाइदाहरुका बारेमा छलफल गर्नुहोस् । कोही मन नपरे पनि वा ऊ सँग सबै कुरामा सहमत हुन नसके पनि सहकार्य गर्न सकिन्छ कि ? एकपल्ट सोच्नुहोस् ।

प्रस्तावित कृयाकलापहरु

१. सदाचारीता समुहमा असल नेतृत्व लागु गर्ने : संरचना, नियम, प्रणालीको निर्माण गर्ने, व्यवस्थापन समिति र नेतृत्वको छनौट गर्ने

२. भूमिका खेल फरक फरक खालका नेतृत्वका बारेमा वा असल र खराब नेताका फरकका बारेमा भूमिका खेल खेल्नुहोस् ।

३. परिस्थितिको निर्माण (सिमुलेशन) दुई जना उम्मेदवारहरु नेतृत्वका लागि मैदानमा छन् । दुई वटा समुहले चुनावका लागि फरक फरक अभियान बनाउछन् । जसले सबैभन्दा बढी निष्ठा प्रस्तुत गर्नसक्छ समुहले उसैलाई जिताउँछ । अर्को परिस्थितिको निर्माण गर्नुहोस् र यसपटक पहिला जस्तै दुई समुह बनाउनुहोस् तर एउटा समुह केटाको र अर्को समुह केटीको । दुवै समुहको समाधानका उपायहरु उस्तै हुन्छन् ? या फरक छन् ? किन होला ?

४. अवलोकन अध्ययन समुहले फरक खालका नेतृत्वको बारेमा छोटो चलचित्र (वा कलाकारको अभिनय) हेरेर दुई विचको फरक र समानताको बारेमा छलफल गर्छन् ।

५. निबन्ध यदि तपाईं प्रभावशाली नेता हुनुभएको भए यस्ता के समस्या हुन सक्थे होलान् जसले अरुलाई असर पर्ने महत्वपूर्ण निर्णय लिने बेलामा तपाईंको निष्ठालाई डगमगाई दिन सक्छ ।

६. आफ्नो कार्यलाई कसरी सबै भन्दा राम्रो रूपमा प्रस्तुत गर्ने ? शिक्षक वा समुह नेताले अरुलाई विभिन्न विषयहरु प्रदान गर्छन् । यी विषयहरु समाजमा भइरहने सामान्य विषयहरु हुनसक्छन् (जस्तै तपाईंको गाउँको सडक, कुनै विशेष समस्यालाई तपाईं कसरी समाधान गर्नुहुन्छ, तपाईंको परिवारको मूल्य के होला आदि) । प्रत्येक विद्यार्थीलाई ५ मिनेटको समय दिनुहोस् र दिइएको विषयमा प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउनुहोस् । यस क्रममा उनीहरुलाई रचनात्मक हुन प्रोत्साहन गर्नुहोस् । सबैभन्दा उत्कृष्ट प्रस्तुतीको छनौट समुहले गर्नेछ ।

७. छलफल असल नेतामा हुनुपर्ने गुणको बारेमा कहाँ र कहिले पढाई हुन्छ ? विशेष गरी विद्यालय, परिवार, विश्वविद्यालय वा कार्यशाला भित्र वा कहाँ यसबारे पढाईनुपर्छ ? उदाहरणको बारेमा सोच्नुहोस् ।

नयाँ कृयाकलापका लागि विचार

यो बाकसलाई थप कृत्याकलापका लागि विचारहरू (जस्तै भूमिका बाँध्ने खेल, कथा भन्ने कृत्याकलाप, हाजिरीजवाफ, खेलहरू आदि) लेखनका लागि प्रयोग गर्नुहोस् । विद्यार्थीहरूलाई यसका लागि आफ्नो विचार प्रदान गर्ने मौका दिनुहोस् ।

समावेशीकरण

ध्यान दिएर सोचौं

तपाईंको कक्षामा जाने एउटै बाटो लामो भन्दा मात्र छ । तपाईंको एउटा अपाङ्गता भएको साथी हुनुहुन्छ जसले टवीलचेयरको प्रयोग गर्नुहुन्छ । हरेक दिन दुई जना व्यक्तिले उहाँलाई कक्षामा जान सहयोग गर्नुपर्छ । उहाँ बारम्बार कक्षामा अनुपस्थित हुनुभएको तपाईंले याद गर्नुभयो । यो अवस्थाको बारेमा तपाईं के सोच्नुहुन्छ ?

तपाईंको एकदमै मिल्ने केटी साथी आफ्नो विद्यालयको दौड खेलको टोलीमा सहभागी हुन चाहनुहुन्छ तर व्यायामशालामा एउटा मात्रै कपडा फेर्ने कोठा रहेको छ जुन पुरुष खेलाडीहरूले प्रयोग गर्छन् । कपडा फेर्ने कुन कोठा प्रयोग गर्ने भन्ने भ्रमेलाले गर्दा उहाँले टोलीमा सहभागी हुने सोच नै त्यागीदिनुभयो । यो अवस्थाको बारेमा तपाईं के सोच्नुहुन्छ ?

आफ्नो निष्ठा समुहको अवलोकन गर्नुहोस् । यसका सदस्यहरू को को छन् ? तपाईंलाई थाहा भएको कुनै सिमान्तकृतवर्गको प्रतिनिधित्व भएको छैन ? यदि तपाईंले कुनै सिमान्तकृत वर्गका साथी पक्ता लगाउनुभयो जो यस समुहमा सहभागी हुनुभएको छैन, कतै कुनै कुराले उहाँलाई सहभागी हुन रोकेको छ ?

छलफलका लागि प्रस्तावित विषयहरू

१. समावेशीकरण कस्तो हुन्छ होला ? समावेशीकरणका बारेमा थुप्रै परिभाषाहरू छन् । कसैले यसलाई मानिसलाई आफु संलग्न भएको, कसैसँग जोडिएको र सम्बन्धित भएको महसुसताको सुनिश्चितता भनेर भन्छन् । कुनै कुराको हिस्सेदार हुनु वा जोडिने चाहना हुनु एकदमै सामान्य र सबैले अनुभव गर्ने कुरा हो । समावेशीकरणको उद्देश्य भनेको जात, धर्म, रंग, लिङ्ग, अपांगता वा अन्य कुनै विशेषता जसले कसैलाई फरक बनाउछ, यस्ता सबै खालका व्यक्तिलाई विना भेदभाव स्वीकार गर्नु हो । समावेशीकरण भनेको सबैलाई समान पहुँच र अवसर प्रदान गर्नु हो र उनीहरू सहभागी हुनबाट रोक्ने भेदभाव वा बाधा हटाउनु हो ।

२. सिमान्तकृत वा बहिष्कृत वर्गका उदाहरणहरू । यो सन्दर्भ विशेष हुनसक्छ र कुन समुह समान अवसरबाट बन्चित छ वा अरु समुहबाट भेदभावमा परेको छ त्यो बारेमा छलफल गरिनुपर्छ ।

३. समावेशीकरणका मामुली बाधाहरू कुनै समुह वा व्यक्तिहरूले आफूना कुरा सजिलै भन्न नसक्नुका केही कारणहरू हुन्छन् । यस्ता केही कारणहरू यी हुन सक्छन् शारिरिक बाधा (जस्तै भन्ध्याङ्ग चढेर जानुपर्ने घर), संचार चुनौती (जस्तै कुनै कागजपत्रहरू जुन अल्पसंख्यक समुहले पढ्न नसक्ने भाषामा लेखिएको हुन्छ वा लिखित कागजात जुन निरक्षर व्यक्तिको पहुँचबाट टाढा हुन्छ), सांस्कृतिक बाधाहरू (जस्तै खेलहरू जहाँ महिलाको सहभागिता हतोत्साही गरिन्छ), आर्थिक बाधा आदि

४. समावेशीकरणका संयन्त्र, रणनीति र सूचकहरू यो सन्दर्भ विशेष हुनसक्छ तर लागु गर्नुपर्ने नीतिनियम तथा कार्यविधिहरूका बारेमा छलफल गर्न सकिन्छ वा काम गर्नका लागि वैकल्पिक लचिलो उपाय, विविधता र समावेशीकरणका बारेमा शिक्षा आदि विषयमा पनि छलफल गर्न सकिन्छ ।

क्याकलापहरू

१. तपाइको समुदायका लागि सान्दर्भिक सिमान्तकृत वर्गका बारेमा फोटो वा भिडियो प्रदर्शन गर्नुहोस् । यी वर्गका पहुँच र समावेशीताका चुनौतीहरू र समाधानका उपायहरूका बारेमा छलफल गर्नुहोस् ।

२. भूमिका खेल एउटा विद्यार्थी उसको शारिरिक अपांगताका कारण समुहबाट बहिष्कृत हुन्छ । उसको मनमा कस्तो विचार आउँला र यसले उसलाई भविष्यमा कस्तो असर पार्न सक्ला ? यो बारेमा छलफल गर्नुहोस् । अपांगता भएका व्यक्तिहरूको आवाज नसुनिनाले समुहले कस्ता अवसरहरू गुमाइरहेको होला, यस बारेमा सोच्नुहोस् । एउटा भनाई छ अपांगता भएकाहरूका लागि योजना निर्माण गर्नुहोस् र सबैले आफ्नो प्रबन्ध गर्न सक्छन्, यसको मतलब के होला ?

३. अनुभव बाँड्नुहोस् बहिष्करणका उदाहरणहरू । विद्यार्थीले आफुले भोगेका बहिष्करणका उदाहरणहरू बाँड्न सक्छन् जहाँ कुनै व्यक्ति/समुह कुनै कुराबाट बन्चित गरिएको थियो ।

४. **पहुँचको परिक्षा** । के तपाईको विद्यालय सबैको लागि पहुँचयोग्य छ ? विद्यार्थीहरूले आफ्नो विद्यालयको निरीक्षण गरेर के कस्तो शारिरीक तथा अन्य वाधाव्यवधानहरू छन्, पक्ता लगाउने र यसका निष्कर्ष तथा समाधानका उपायहरूका बारे समुहमा छलफल गर्न लगाउनुहोस् र यो कुरा प्रधानाध्यापकसँग बाँड्नुहोस् ।

५. **अनुगमनमा सिमान्तकृत वर्गको सहभागिता** सामुदायिक अनुगमनमा (सामुदायिक निष्ठा निर्माणबारे मोड्युल हेर्नुहोस्) मा कसरी समुदायका फरक समुहहरूलाई संलग्न गराउन सकिन्छ भन्ने बारेमा विद्यार्थीहरू विच छलफल गराउनुहोस् । उनीहरूले समाजमा रहेका सिमान्तकृत वर्गहरूको सूची बनाई उनीहरूसँग संवाद गरी उनीहरूको आवश्यकता र प्राथमिकताहरूको सुनुवाई होस् भन्ने सुनिश्चितताका लागि २, ३ वटा तरिका प्रस्तुत गर्नसक्छन् ।

६. **पावर वक (walk) खेल** । सन्दर्भ सान्दर्भिक पहिचानहरू निर्माण गरी फाइदा र वेफाइदा दुवै समावेश गर्नुहोस् । जस्तै १) केटी, १६ वर्ष, गरिब, २) अल्पसंख्यक जनजाती मुलका एक पुरुष कृषक, ३) अल्पसंख्यक जनजाती मुलकी एक महिला कृषक ४) पुरुष शिक्षा मन्त्री ५) गाउँका मुखिया ६) गरिब परिवारका दृष्टिविहीन तथा कान नसुन्ने विद्यार्थी ७) महिला शिक्षा मन्त्री ८) केटी, विद्यार्थी, मध्यमवर्ग परिवार, धार्मिक अल्पसंख्यक समुदाय, र अरु थप) । प्रत्येक सहभागीलाई यो पहिचानको बारेमा सुटुक्क जानकारी दिनुहोस् । यसरी सृजना गरिएका सामाजिक परिवेश र पहिचानको सन्दर्भमा मिल्ने १० भन्दा बढी वाक्यहरू तयार गर्नुहोस् । (जस्तै शिक्षा प्राप्त गर्नका लागि मसँग समय र श्रोत छ, म कसैको सहयोग विना सजिलैसँ आफ्नो विद्यालय/कार्यस्थलमा जान सक्छु, म समाजको मान्य सदस्यको रूपमा आफुलाई महसुस गर्छु, मेरो भनाई मेरो समुदायले सुन्छ, म नेता बन्न सक्छु, मैले (मेरो परिवारले) न्युनतम परिश्रमिक भन्दा बढी परिश्रम आर्जन गर्छु, यदि मलाई कुनै अपराधका लागि पक्राउ गरियो भने मलाई आफ्नो भनाई राख्ने मौका दिइनेछ र मेरो कुराको विस्वास गर्नेछन् आदि) । सबै सहभागीहरू एक सिधा धर्मोमा उभिन्छन् । जब पालै पालो यस्ता वाक्यहरू पढेर सुनाईन्छन् तब कुनै सहभागीलाई आफ्नो चरित्र वा पहिचान भएका पात्रसँग मिल्ने लागे एक कदम अघि बढ्नु वा नमिल्ने भए एक कदम पछाडि हट्नुपर्छ । जब सबै वाक्यहरू पढिसकिन्छ तब सबैजना फरक फरक ठाउँमा उभिएका हुन्छन् । अब छलफल सुरु गर्नुहोस् किन कोही यो स्थितिमा उभिएका छन् ? के तपाईको पहिचानको केही भुमिका थियो ? के तपाईको पहिचान भएका व्यक्तिको मान समाजमा बढी छ या कम छ ? तपाईको विचारमा पहिलाको तुलनामा अहिले किन तपाईको पात्र तपाईसँगै उभिएका सहभागी भन्दा अघि वा पछि भएको होला ?

७. **सदाचारीता समुहका सदस्यहरूले यस्तो स्थिति पहिचान गर्नेछन् जहाँ कुनै सिमान्तकृत वर्ग कुनै परिस्थितिबाट बहिस्कृत गरिएको छ वा उपलब्ध श्रोतको उपयोग गर्न सक्दैन** । उनीहरूको अधिकार उपयोग गर्नका लागि कसरी सहयोग गर्न सकिएला, समुहमा छलफल गर्नुहोस् । प्रत्येक सदस्यले आउँदो ३ हप्तामा कुनै एक सहयोग गर्ने लक्ष्य राख्छन् र पछि समुहमा प्रतिक्रिया दिनसक्छन् ।

नयाँ कृयाकलापका लागि विचार

यो बाकसलाई थप कृत्याकलापका लागि विचारहरू (जस्तै भूमिका बाँध्ने खेल, कथा भन्ने कृत्याकलाप, हाजिरीजवाफ, खेलहरू आदि) लेखनका लागि प्रयोग गर्नुहोस् । विद्यार्थीहरूलाई यसका लागि आफ्नो विचार प्रदान गर्ने मौका दिनुहोस् ।

सामुदायिक सदाचारीताको विकास

ध्यान दिएर सोचौं

तपाईंको आमा अस्पतालबाट फर्कनुभएको छ । अस्पतालमा कुनै औषधीहरू छैनन् भनेर उहाँले तपाईंलाई भन्नुभयो । उहाँले औषधी पसलबाट महँगोमा किन्नुभयो जब कि अस्पतालमा ती औषधीहरू सित्तैमा उपलब्ध हुनुपर्थ्यो । तपाईंको प्रतिक्रिया के होला ?

तपाईंको विद्यालयमा विगत ६ महिना देखि खाने पानी उपलब्ध छैन । शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूले घरबाट पानी लिएर आउँछन् वा महँगोमा पानीको बोटल किन्न बाध्य छन् । स्थिती सुधार गर्नका लागि तपाईं के गर्नसक्नु हुन्छ वा कसलाई सम्पर्क राख्न सक्नुहुन्छ वा के कार्य लागु गर्न सक्नुहुन्छ ?

कुनै व्यक्तिलाई भ्रष्टाचारी भएको आरोप खुला रूपमा लगाएर सामना गर्नाले उसका कदमबाट भएका हानीहरूको भर्पाइ प्राप्त गर्न सकिन्छ ?

छलफलका लागि प्रस्तावित विषयहरू

१. सामुदायिक सदाचारीताको विकासको चक्रको बारे बुझाई भ्रष्टाचारको सामना गर्नु स्वभावतः निकै गाह्रो काम हो । सदाचारीताको संस्कार निर्माण गर्नका लागि हामीले सिधै **समुदायका सदस्यहरूसँग** काम गर्नुपर्छ । समुदायका सदस्यहरू स्थानीय सदाचारीताका चुनौतीहरू के हुन भनेर पक्ता लगाउन सही ठाउँमा हुन्छन्, स्थानीय परिस्थितिको बारेमा पुर्ण जानकारी हुन्छन् र सम्भवत चुनौती समाधान गर्नका लागि साँच्चिकै लागु गर्न सकिने, कम खर्चालु उपायहरू पहिचान गर्न सक्छन् । सदाचारीताका चुनौतीहरू पक्ता लगाई समाधान गर्नका लागि हामी सामुदायिक सदाचारीताको विकास अवधारणाको प्रयोग गर्न सक्छौं । यो अवधारणामा ५ कदमहरू छन् ।

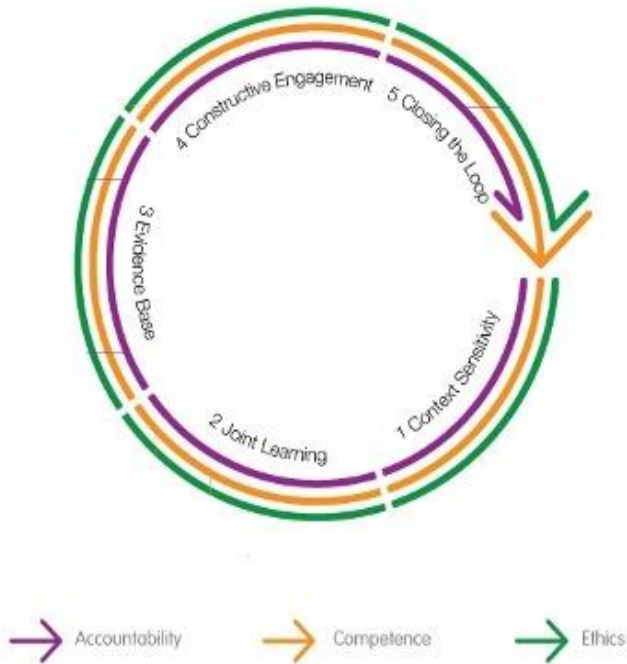
१. **सन्दर्भ संवेदनशीलता** भन्नाले सन्दर्भ, समुदायको आवश्यकता र संलग्न सरोकारवाहरूको बारेमा बुझ्नु हो

२. **संयुक्त सिकाई** भनेको सबै सरोकारवालाहरूले समुदायमा पत्ता लागेका विषयहरूको बारेमा सामुहिक रूपमा संगै सिकने प्रकृया हो । समुदायबाट छनौट गरिएका अनुगमनकर्ताहरूलाई तालीम दिइएको हुन्छ ।

३. **प्रमाणमा आधारित** त्यो बेला बन्छ जब अनुगमनकर्ताले आँकडा संकलन गर्छ, प्रमाण जुटाउँछ र छनौट गरिएको परियोजनाको बारेमा सबै जानकारी हाँसिल गर्छ ।

४. **रचनात्मक संलग्नतामा** सबै सरोकारवालाहरू समस्या पहिचान गर्न र समाधान गर्न सहभागी हुन्छन् ।

५. **प्रकृयाको समापन** त्यो बेला हुन्छ जब समस्याहरू समाधान गरिन्छन् र परिणामहरू सबै सरोकारवालाहरू सम्म संचार गरिन्छन् ।

२. **सामुदायिक सदाचारीताको विकासको उद्देश्य, लक्ष्य र अनुमानित परिणामहरू** । सामुदायिक सदाचारीताको विकास कार्यक्रमको प्रयोग किन गर्ने, यसका फाइदाहरू के के छन्, यो अवधारणा सामाजिक परिचालनका अरु रूपभन्दा कसरी फरक छ भन्ने बारेमा छलफल गर्नुहोस् । अनुमानित परिणामहरू के के हुन् र यी समुदायका लागि किन निकै महत्वपूर्ण छन् ?

३. **प्रकृयाको समापन किन गर्ने ?** सरोकारवालालाई प्रतिकृया दिनु किन आवश्यक छ, छलफल गर्नुहोस् । यदि सबै सरोकारवालहरू सदाचारीताका साथ काम गरिरहेको र कुनै समस्या नभए सकारात्मक प्रतिकृयाको महत्वको बारेमा छलफल गर्नुहोस् ।

४. **डिभलपमेन्ट चेक** डिभलपमेन्टचेक एउटा अनलाईन श्रोत हो जहाँ नागरिकले पारदर्शिता र कुनै परियोजनाका उपयोगिता र प्रभावकारिताका बारेमा तत्काल प्रतिकृया दिन सक्छन् । यो श्रोत के हो र कसरी प्रयोग गर्ने भन्ने विषयमा तालीम ।

५. गोपनियता र विद्यार्थीको संलग्नताको सीमा यो खण्डमा, जुन सन्दर्भ विशेष हुन्छ, अनुगमनको क्रममा विद्यार्थीको संलग्नताको कानुनी सीमा कहाँ सम्म हुन्छ भन्ने विषयमा छलफल गर्न सकिन्छ । विद्यार्थीहरू अनुगमनका क्रममा आफुले पालना गर्नु पर्ने विद्यमान कानुनहरूका (जस्तै गोपनियता सम्बन्धी कानून) बारेमा जानकारी नहुन सक्छन् ।

प्रस्तावित कृयाकलापहरू

१.   भूमिका खेल सामुदायिक निष्ठा निर्माण अवधारणा अपनाएर कसरी सदाचारीता सम्बन्धी समस्यालाई समाधान गर्ने ? कृपया उदाहरणका लागि हेर्नुहोस् ।
२.   समुहमा सरोकारवाला तथा सन्दर्भ विश्लेषण गर्नुहोस् ।
३.   भूमिका खेल टकराब र वार्ता । कुन विधिले राम्रो काम गर्ला र धेरै परिणाम देला ? दुई समुहले दुई विधि अपनाई भूमिका खेल खेल्नुहोस् र के पाउनुभयो, छलफल गर्नुहोस् । सहकार्य र होड । कुन विधिले राम्रो काम गर्ला र धेरै परिणाम देला ?
४.   समुहले आफ्नो समुदायमा रहेका परियोजनाहरू वा सेवाहरूको अनुगमन गर्छन् । थप जानकारीका लागि परिक्षेद र हेर्नुहोस् ।
५.   समुहमा रहेर आफ्नो समुदायमा रहेका समस्या समाधान गर्नका लागि वकालत गर्नका लागि एउटा रणनीति बनाउनुहोस् ।
६.   निबन्ध तपाईंले वा तपाईंको समुहले समुदायमा देखेको समस्या सुल्झाउन सफल हुनुभयो । यसका परिणामको बारेमा तपाईंले कसरी समुदाय र अन्य सबै सरोकारवालाहरूसम्म जानकारी दिनुहुन्छ ? (याद गर्नुहोस् फरक फरक खालका श्रोताहरूकहाँ फरक तरिकाबाट पुग्न सकिन्छ ।)
७.   विद्यार्थीले घटना अध्ययन पढ्छन् वा हेर्छन् र अनुगमनकर्ताले समस्या समाधान गर्नका लागि के के कदम चाले त्यसको पहिचान गर्छन् ।

नयाँ कृयाकलापका लागि विचार

यो बाकसलाई थप कृत्याकलापका लागि विचारहरू (जस्तै भूमिका बाँध्ने खेल, कथा भन्ने कृत्याकलाप, हाजिरीजवाफ, खेलहरू आदि) लेखनका लागि प्रयोग गर्नुहोस् । विद्यार्थीहरूलाई यसका लागि आफ्नो विचार प्रदान गर्ने मौका दिनुहोस् ।

थप श्रोतहरू

- ✓ सदाचारीता-अनुसरण-सक्रिय-प्रतिक्रियाशील: यसको चित्रलाई कसरी बुझ्ने र कसरी यसको प्रयोग गर्ने भन्ने थाहा पाउनका लागि कृपया यो लेख (विशेष गरी पाना ४ देखि ७) पढ्नुहोस् ।
- ✓ **The Fix-Rate™** यसका बारेमा राम्ररी बुझ्नका लागि कृपया यो लेख पढ्नुहोस् ।
- ✓ सुचनाको पहुँच कसरी गर्ने र सुचना माग्ने चिठी सुचना कसरी माग्ने भन्ने बारेमा निर्देशन तपाईंले हाम्रो सामुदायिक सदाचारीताको विकास निर्देशिकाको पाना नम्बर २२ मा प्राप्त गर्नसक्नुहुन्छ । सुचना माग्नेका लागि लेखिने चिठीको एउटा उदाहरण यस्तो छ ।

Example Information Request Letter:

April 1, 2012
Dear Sir/Madam,
I am writing to request the following information under the Right to Information Act, 2007:

- The total amount of money spent during each of 2006, 2007, and 2008 on vaccinations for children under the age of 10 years old. I would like this information broken down by year, and if possible, by month.
- The total number of children vaccinated in each of 2006, 2007, and 2008 under the government's new "Vaccines for All" programme.

I would prefer to have this information sent to me electronically to the e-mail address that is provided below.

If you have any questions or need further clarification about this request, please do not hesitate to contact me.

Sincerely,
Jane Smith
15 Main Street, Capital City
E-mail: janc@jancsmith.com
Tel: 123-456-7890

³Excerpted and adapted from The Aid Transparency Toolkit: What You Always Wanted to Know about Aid and How to Get the Information – A Guide for Civil Society Organisations and Members of the Public, Access Info, www.access-info.org

- ✓ सदाचारी नेताहरूका केही नामहरूको सूची मदिबा (दक्षिण अफ्रिका), एसके मेन्दीरात्ता (भारत), अफारी-ज्ञान (घाना), महात्मा गान्धी (भारत), जोन गिथोञ्जो (केन्या), नुहु रिवादु (नाइजेरिया), अब्दुल तेजान-कोले (सियरा लियोन), एन्तोनियो दि पिएत्रो (इटाली), बाल्ताजार गारथोन (स्पेन), लुइस मारेनो

ओकाम्पो (अर्जेन्टिना), लि क्वान यु (सिङ्गापुर), एलिओट स्पीट्जर (संयुक्त राज्य अमेरिका), जुलियन असान्ज (अस्ट्रेलिया), एलिजाबेथ फिल्किन (संयुक्त अधिराज्य), अन्ना हजारे (भारत), पाउल कागारे (रुवाण्डा)

- ✓ **सामुदायिक सदाचारीताको विकास** यसका बारे र यसका अवधारणाका बारे थप जान्नका लागि हाम्रो निर्देशिका यहाँबाट डाउनलोड गर्न सकिन्छ (६ वटा भाषामा उपलब्ध छन्) । निर्देशिकामा उपयोगी तरिकाहरू समावेश छन् जस्तै द्वन्द्व विश्लेषण कसरी गर्ने, सरोकारवाला विश्लेषण कसरी गर्ने, पैरवी गर्नका लागि रणनीति कसरी बनाउने, प्रश्नावली कसरी बनाउने आदि इत्यादि ।
- ✓ **युट्युव इन्टिग्रिटी सिरिज** इन्टिग्रिटी एक्सनले युट्युवमा इन्टिग्रिटीरवर्क भन्ने कथाहरूको संगालो तयार पारेको छ । तपाईंले यो भिडियोहरू समुहमा बसेर हेर्न सक्नुहुन्छ र प्रत्येक अंकले कतिवटा इमान र नैतिक समस्याहरू बाहिर ल्यायो, गन्न सक्नुहुन्छ । पहिलो अंक हेर्नका लागि यहाँ थिच्नुहोस् [यहाँ उपलब्ध छ](#) र अरु कथाहरू युट्युव च्यानलमा हेर्नुहोस् [इन्टिग्रिटी एक्सन युट्युव च्यानल](#) ।
- ✓ **घटना अध्ययन** इन्टिग्रिटी एक्सनले केही भिडियोहरू तथा केही लिखित घटना अध्ययनहरू तयार पारेको छ । अनुगमनकर्ताले समस्या सुल्झाउन चालेका कदमहरू पत्ता लगाउनका लागि विद्यार्थीहरूले यी घटना अध्ययनहरूको उपयोग गर्न सक्छन् ।
- ✓ **सदाचारीता खेल** इन्टिग्रिटी एक्सनले निष्ठाबारे एउटा खेल तयार गरेको छ । आफ्नो नाम टिपाएर खेल्नका लागि यहाँ थिच्नुहोस् [यहाँ उपलब्ध छ](#) ।
- ✓ **सामुदायिक सदाचारीताको विकासबारे भूमिका खेल** समुह नेताले तल लेखिएको कुरा पढ्नुहोस्, के स्थिति हो बर्णन गर्नुहोस् र उनीहरूलाई खेलमा सहभागी हुन सहयोग गर्नुहोस् । सम्बद्ध सरोकारवालाको आधारमा उनीहरूलाई विभिन्न भूमिका दिनुहोस् ।

सदाचारीताको समस्यालाई सुल्झाउनका लागि कसरी सामुहिक रूपमा समाधान खोज्ने:
अनुगमनकर्ताहरूले ताडको रुखबाट तेल निकाल्ने कारखानाले नदी प्रदुषित पारेको पत्ता लगाए । यसले समुदायलाई पनि उत्तिकै असर पारेको छ र यसबारेमा थुप्रै गुनासाहरू आइसकेका छन् । अनुगमनकर्ताहरूले यो समाधान गर्नुपर्ने मुख्य समस्याहरू मध्ये एक भएको निश्कर्ष निकाले । तर समुदायले पनि नदिमा फोहोर फाल्ने गर्छन् ।

संलग्न सरोकारवालाहरू

- अनुगमनकर्ताहरू
- ताडको तेल कारखानाको व्यवस्थापक
- सामुदायिक सदस्यहरू
- स्थानीय निकाय
- उक्त ताडको तेल कारखानामा कामगर्ने कामदार

सहजकर्ताका लागि टिप्पणी

- सहभागीलाई भूमिका दिनुहोस् र प्राप्त पात्रको अभिनय गर्न लगाउनुहोस् ।

- विद्यार्थी अनुगमनकर्तालाई संयुक्त कार्य समुह (JWG) बैठकको व्यवस्था गर्न र सहजीकरण गर्न लगाउनुहोस् ।
- विद्यार्थीहरूलाई संयुक्त कार्य समुह (JWG) बैठकबाट आएका समाधानका उपायहरू लेख्न सम्झाउनुहोस् ।
- अन्त्यमा बैठकमा सहमती भएका समाधानको बारे छलफल गर्नुहोस् र कार्ययोजना बनाउनुहोस् ।
- भूमिका खेलको अन्त्यमा सहभागीहरूले कस्तो महसुस गरे, कस्ता खालका चुनौतीहरू आउने रहेछन् र उनीहरूले के सिके भनेर सहजकर्ताले सहभागीहरूलाई प्रश्न सोध्नुहोला ।

ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- ताडको तेल निकाल्ने कारखानाका व्यवस्थापकले यदि नदी सफा गर्ने जिम्मेवारी आफुमा आए कामदार निकाल्नुपर्ने अवस्था आउने धम्की दिएका छन् ।

चाहेको परिणाम

- सबै सरोकारवालाहरूले नदी सफा गर्नका लागि आ-आफ्ना जिम्मेवारी बहन गर्दै सहमती गरेर नदी सफा राख्नका लागि साभ्ना पहल लागु गर्ने

सहमती गरेका कुरा लागु भए कि भएनन् भनेर अनुगमन गर्नु (फलो अप गर्नु)

- ✓ सरोकारवाला र परिवेशको विश्लेषण गर्नकालागि सहायता आवश्यक भए [सामुदायिक सदाचारीताको विकासको](#) पाना १८ - २१ अध्ययन गर्नुहोला । उक्त प्रकाशन अंग्रेजीमा यहाँ उपलब्ध छ ।
- ✓ वकालतका रणनीति कसरी विकास गर्ने भन्ने जान्नका लागि [सामुदायिक सदाचारीताको विकासको](#) (जुन ६ वटा भाषामा उपलब्ध छ) पाना ३७ - ३८ अध्ययन गर्नुहोला । उक्त प्रकाशन अंग्रेजीमा [यहाँ उपलब्ध छ](#) ।
- ✓ युट्युव च्यानल थप अन्य सामाग्री तथा तपाईंको समहुलाई आवश्यक पर्ने सहयोग पाउनका लागि युट्युवमा रहेको हाम्रो [इन्टिग्रिटी एक्सन युट्युव च्यानल](#) हेर्नुहोला । उदाहरणका लागि ५ -चरण विधिहरूका बारेमा अभ् बुझ्नका लागि “कसरी गर्ने” भिडियो हेर्नुहोस् ।

शब्दावली

सूचनामा पहुँच : यदि कानुनी रूपमा कुनै सूचना रोकिनुपर्ने अवस्था नरहेको खण्डमा अरुले भण्डारण गरेका सूचना (विशेष गरी सरकार) सजिलै र बैध रूपमा नागरिकले पहुँच गर्न सक्ने क्षमता । यो पहुँचलाई प्रायजसो सूचनाको हक सम्बन्धी कानूनले सहयोग पुऱ्याएको हुन्छ ।

जवाफदेहिता : निष्ठाको एक महत्वपूर्ण तत्वहरु मध्ये एक: तपाईंले जे गर्नु भन्नुभएको छ वा गर्नुपर्ने हो त्यो साँच्चिकै गर्नुभएको छ कि छैन भनेर जाँचन सरोकारवालाहरुलाई सक्षम बनाउनु । सार्वजनिक पदमा बहाल व्यक्ति, कम्पनीका अधिकारी तथा निर्देशकहरु, व्यवस्थापक तथा कामदारहरुका लागि नभई नहुने आवश्यकता मध्ये एकको रूपमा यसलाई मानिन्छ । जस्तै सार्वजनिक पदमा बहाल रहेका व्यक्ति, व्यवस्थापकहरु तथा अन्य व्यवसायिक व्यक्तिहरु आफ्ना (कम्पनीका) हिस्सेदार, ग्राहक, विरामी, सर्वसाधारण आदि प्रति जवाफदेही हुन्छन् । यसैगरी अन्य समुहहरु पनि जवाफदेही हुन सक्छन् जस्तै विद्यार्थीहरु आफ्ना शिक्षक प्रति जवाफदेही हुन्छन् भने शिक्षकहरु पनि आफ्ना विद्यार्थी प्रति जवाफदेही हुन्छन् । प्रायजसो जवाफदेहिताका लागि पारदर्शिताको आवश्यकता पर्छ ।

पंक्तिवद्धता : कुनै संस्था/व्यक्तिले जे गर्ने सोच राखेको हुन्छ वा गर्ने घोषणा गरेको छ (भनाई) र वास्तविकतामा के गरेको (गराई) विचको एकरूपता

लेखापरिक्षण : कुनै व्यक्ति वा संस्थाको आर्थिक विवरण, खाता र सामान्य आर्थिक अवस्थाका बारेमा गरिने एक निष्पक्ष निरिक्षण, मुल्यांकन र प्रमाणिकरण

कालो सूची : संस्थाहरुको एक सूची - प्राय गरी सामान तथा सेवा प्रदायक संस्थाहरुको जस्ले सदाचारीता विना व्यवहार वा कारोबार गरेका छन् र यसका कारण भविष्यमा कुनै पनि सेवा वा सामान उपलब्ध गराउनबाट प्रतिबन्ध लगाईनुपर्छ ।

घुसखोरी : फाइदाका लागि जानीजानी कुनै पदीय जिम्मेवारी बहन गरेर वा नगरेर वा अखितयारी प्राप्त व्यक्तिको कामकारवाहीमा प्रभाव पारी जिम्मेवारी बहन गर्न अवरोध पुऱ्याएर बदलामा मूर्त रूपमा देखिने (उदाहरण पैसा) वा अमूर्त रूपमा देखिने (उदाहरण सेवा) अनावश्यक फाइदा प्रस्ताव गर्ने, सहमति गर्ने, लिने वा दिने कार्य ।

जाँच तथा संतुलन : नीतिनियम तथा प्रकृया जसले उपयुक्त प्रणाली तथा वातावरणको सृजना गर्छ जसका कारण कुनै एक व्यक्ति वा संस्था कुनै पनि व्यापारिक विभागको एक्लो जिम्मेवार नहोस् र कुनै एक व्यक्ति वा संस्थाको प्रत्येक कामकारवाहीको कानुनी वैधता, शुद्धता र सत्यता जाँचन वा मुल्यांकन गर्न अरु कोही होस् ।

सदाचारीता विधिसहितको नागरिक अनुगमनः नागरिकहरुलाई आफ्नो समुदायमा रहेका सेवा तथा परियोजनाहरुका जवाफदेहिता, पारदर्शिता र प्रभावकारीताका बारेमा सूचना तथा तथ्यांकहरु संकलन गर्न तथा संलग्न गराउनका लागि गरिने कृयाकलापहरु जहाँ समुदायहरु सहभागी प्रकृयाबाट छनौट गरिन्छ । यसरी संकलन

गरिएका सुचनाहरु समस्या पत्ता लगाउन, अनुगमनकर्ता तथा अरुलाई प्रभावकारी समाधानहरु प्रस्ताव गर्न तथा लागु गर्नका लागि प्रयोग गरिन्छ र त्यसपश्चात सहभागी सबैलाई पृष्ठपोषण प्रदान गरिन्छ ।

नागरिक सहभागिता : सरकारी कार्यक्रमहरु सामुदायिक आवश्यकता अनुसार बनाउनका लागि, सार्वजनिक समर्थन निर्माणका लागि र नगर तथा समाजमा सामाजिक एकता र सद्भाव बृद्धि गर्नका लागि सेवाको तह निर्धारण, बजेट प्राथमिकता तथा पूर्वाधार परियोजना निर्माण लगायत बृहत प्रकारका प्रशासनिक तथा नीति निर्माण कृयाकलापहरुमा नागरिकको सहभागिता ।

नागरिक समाज संगठन : संघसंस्था जहाँ नागरिक वा स्थानीय व्यक्तिहरु सदस्यका रूपमा रहन्छन् र सामुदायिक चासो र आवश्यकताको अभिवृद्धि गर्नका लागि एकजुट भएका हुन्छन् ।

कृपावाद : राजनीतिक वफादारिता तथा कुनै घटक वा ग्राहकको सहयोग प्राप्त गर्नका लागि वितरण गरिने विशेष सामाग्री तथा सेवा

प्रकृयाको समापन (क्लोजिङ्ग द लुप): प्रकृयाको समापन त्यो बेला हुन्छ जब पृष्ठपोषण प्रकृयाका कारण उपयुक्त प्रतिकृया प्राप्त हुन्छ । जस्तै जब सुचनाको पहुँचका लागि प्राप्त अनुरोधको जवाफबाट प्रश्नकर्ता सन्तुष्ट हुन्छ अथवा नागरिकको उजुरीको सही समाधान हुन्छ र यस्ता (समाधान वा सन्तुष्टि सम्बन्धि) प्रतिकृयाहरु सम्बन्धित सरोकारवालासम्म पुग्छ तब मात्र प्रकृयाको समापन भयो भन्न सकिन्छ ।

आचारसंहिता : संकलित नियमहरुको एक सूची जसले कुनै पनि व्यक्ति, संस्था वा दलले पालना गर्नुपर्ने दायित्व वा उचित व्यवहार तथा अभ्यासहरु उल्लेख गरेको हुन्छ ।

मिलिभगत: भुक्त्याउन वा छक्याउनका लागि गरिने गैरकानुनी वा गोप्य सहकार्य वा सहयोग

सामुदायिक सदाचारीको विकास : एक प्रकृया जहाँ स्थानीय सरकार वा यसको सेवा प्रदानमा भएका समस्या वा असन्तुष्टी समाधान गर्नका लागि प्रायजसो गैह्रसरकारी संस्था वा नागरिक समाजको नेतृत्वमा समुदायले अक्सर गरी स्थानीय निकायसँग गर्ने सहकार्य । यो प्रकृया वातावरणको अध्ययनबाट सुरु हुन्छ र सरकारी तथा सामुदायिक संयुक्त सिकाईको रूपमा जारी रहन्छ जहाँ दुवै अनुगमनकर्ताका रूपमा कार्य गर्न, प्रमाण संकलन गर्न, नागरिक र कार्यान्वयनकर्ताहरु (व्यापारिक वा सेवा प्रदायकहरु)लाई संलग्न गराउन र सरोकारवालाई पृष्ठपोषण उपलब्ध गराई समस्याको समाधान गरी प्रकृयाको समापन गर्न उद्भूत रहन्छन् । सामुदायिक सदाचारीको विकासको प्रकृया, साधन तथा संयन्त्रहरु सामाजिक जवाफदेहिताको एक उपसमुह हो तर यसले समस्या समाधान गरी प्रकृयाको समापनमा जोड दिन्छ ।

योग्यता: सदाचारीको मुख्य आधारमध्ये एक । योग्यता भनेको कुनै पनि व्यक्ति वा संस्थाको उद्देश्य अनुरूप काम गरी सरोकारवालाहरुको गुणस्तर प्रतिको आशालाई पुरा गर्न सक्ने खुबी हो ।

अनुसरण: कानूनहरू, नियमावलीहरू, सुभाबहरू, आन्तरिक नीतिहरू, कार्यविधिहरू र करारहरूले उल्लेख गरेका आवश्यकता र निर्देशनहरूको पालना गर्ने काम गर्नु

अनुसरण दृष्टिकोण : भ्रष्टाचार घटाउने र/अथवा नैतिक वा सदाचारीताका समस्याहरू समाधान गर्नका लागि गरिने अनुसरण दृष्टिकोणमा निम्न कुराहरू रहेकाहुन्छन ।

- नियममा आधारित
- नियम तथा प्रावधानहरू लागु गर्न वा प्रवर्तन गर्नमा केन्द्रित हुन्छ ।
- विरोधात्मक : गल्ती गर्नेको काम सार्वजनिक गर्ने, कानुनी उपचार खोज्ने
- समस्या केन्द्रित
- कम स्वनिर्णय
- अनुसरण दृष्टिकोण माथिबाट तल या तलबाट माथि लागु गर्न सकिन्छ ।
- अनुसरण दृष्टिकोण सदाचारीता विधि वा दृष्टिकोणभन्दा भिन्न हुन्छ ।

चासोको द्वन्द्व : विश्वासको पदमा रहेको व्यक्तिको आधिकारीक जिम्मेवारी र उसको नीजि चासो/रुची विचको द्वन्द्व । ध्यान राख्नुपर्ने कुरा के हो भने सार्वजनिक पदमा बसेका व्यक्ति वा कर्मचारीमा चासोको द्वन्द्व रहेको हुन सक्छ तर यसैको कारण उसले गर्नुपर्ने जिम्मेवारीबाट उसलाई मुक्त गरिनुपर्ने जरुरी छैन । पहिलो कदम भनेको कुनै पनि कामको सिलसिलामा आफ्नो व्यक्तिगत चासो र बहन गर्नुपर्ने जिम्मेवारी विच द्वन्द्व आउने भए उक्त अधिकारी आफैले आफ्ना भिन्न भिन्न चासो सार्वजनिक गर्नुपर्छ, तत्पश्चात उसका सहकर्मीहरूले विद्यमान प्रावधान वा कार्यविधि अनुसार उक्त व्यक्तिले जिम्मेवारीपूर्वक निष्पक्ष निर्णय लिन सक्ने वा नसक्ने निक्यौल गरी जिम्मेवारीबाट मुक्त गर्ने हो वा गर्नु नपर्ने हो त्यसको निर्णय गर्छन् । जस्तै कुनै जिम्मेवार अधिकारीले आफ्नो पदको दुरुपयोग गरी आफ्ना नातागोतालाई फाइदा पुग्ने गरी अघि साँच्चै भने त्यो चासोको द्वन्द्व बाट प्रेरित अनैतिक कार्य हो । तर उसले खाली आफ्ना नातागोताको नाम अघि साँच्चै र छनौट प्रकृत्यामा कुनै पनि रूपमा संलग्न नभई विद्यमान प्रावधान र प्रकृत्याबाट निर्णय गर्न बाटो खुल्ला छोड्छ भने त्यहाँ चासोको द्वन्द्वबाट प्रेरित अनैतिक कार्य भएको हुँदैन ।

रचनात्मक सहभागिता : सामुदायिक निष्ठा निर्माणको प्रकृत्याको एउटा यस्तो चरण जसको विशेषता भनेको प्राप्त निष्कर्ष बाँडिनु, समाधानको पहिचान हुनु, परियोजना लागुकर्ताहरूसँग पहिचान गरिएको समाधान लागु गर्नका लागि वार्ता गर्नु र परिवर्तनका लागि गरिने वकालत गर्नु हुन्छ ।

परिवेश विश्लेषण : सामुदायिक सदाचारीताको विकास प्रकृत्यामा पहिलो चरण जसको विशेषता भनेको परिवेश र सरोकारवालाहरूको विश्लेषण गर्ने बारेमा सिक्नु हो । यो भनेको सरोकारवालाहरूको विश्लेषण, सामुदायिक सहभागिता र आधारभुत जानकारीको निर्माण तथा संभावित अवरोधकर्ताहरूको विश्लेषण हो ।

भ्रष्टाचार : नीज वा व्यक्तिगत लाभका लागि सुम्पिएको वा सार्वजनिक शक्तिको दुरुपयोग । यस अन्तर्गत पर्ने केही हुन् घुस, बलजफ्ती, बलप्रयोग आदि ।

लोकतन्त्र : शासनको एउटा व्यवस्था जहाँ नागरिकले आफैं आफ्नो नेतृत्व प्रकृयागत रूपमा जस्तै स्वतन्त्र चुनावबाट छान्न पाउने, आफ्ना चासो, प्राथमिकता र आवश्यकताहरू व्यक्त गर्न पाउने र थुप्रै स्थितिमा स्थानीय, प्रदेश वा राष्ट्रिय रूपमा आफ्नो प्रतिनिधि छान्न पाउने अधिकार हुन्छ । लोकतन्त्र भनेको यस्तो व्यवस्था पनि हो जहाँ चुनावको आधारमा बहुमतले अल्पमतको अधिकारको रक्षा गर्दै शासन गर्छ ।

कुटनीति : खराब नियत निकै कम होस् वा हुँदै नहोस् भन्नका लागि वार्ता गर्न सक्ने, मानिसहरूलाई सम्हाल्न सक्ने आदि कला ।

सार्वजनिकरण : सान्दर्भिक सूचना सार्वजनिक गर्नु, नागरिकका लागि वा कुनै तेस्रो पक्षका लागि सुचना सार्वजनिक गर्नु ।

दायित्व : करार बमोजिम पालना गर्नु पर्ने जिम्मेवारी जसलाई कानूनले लागु गर्छ वा नैतिक मापदण्ड बमोजिम कुनै अवस्थामा आफैलाई कसरी प्रस्तुत गर्ने वा कस्तो खालको व्यवहार लागु गर्ने भन्ने निर्धारित हुन्छ ।

हिनामिना : आफ्नो व्यक्तिगत प्रयोग वा फाइदाका लागि सामान अर्कै तिर लग्नु, अथवा सम्पतिको ठगी गर्नु ।

समानता : सबै समान रहने अवस्था, विशेष गरी स्तर, अधिकार, जिम्मेवारी वा अवसरका लागि ।

नैतिकता : सदाचारीताको एक महत्वपूर्ण आधार: सार्वजनिक हितका लागि र इमानदारीपूर्वक काम गर्नु । नैतिकताले व्यक्तिगत, व्यवसायिकत तथा संस्थागत जिम्मेवारी पुरा गर्दा कस्तो खालको आचरण गर्नु हुन्छ वा हुँदैन भनेर निश्चित निर्देशन दिएको हुन्छ ।

प्रमाणमा आधारित : सामुदायिक सदाचारीता विकासको तेस्रो चरण जसको विशेषता भनेको तथ्यांक संकलन, विश्लेषण र प्रमाणिकरण गर्नु हो ।

बलजफ्ती : गैरकानुनी रूपमा अरु व्यक्तिबाट पैसा वा अन्य लाभ माग्नु वा आग्रह गर्नु । बलको प्रयोग गरी खोस्नु ।

सरलीकरण गर्नका लागि भुक्तानी : सरकारी अधिकारी वा अन्य अधिकार प्राप्त व्यक्तिलाई आफ्नो काम छिटो गराउन वा उसको दैनिक दिनचर्यालाई आफु अनुकूल बनाउनका लागि गरिने भुक्तानी ।

कृपावाद : अनुचित रूपमा आफ्नालाई फाइदा हुने गरी दिने/माग्ने प्राथमिकता वा कृपा ।

समाधान : सरोकारवाला सन्तुष्ट हुने गरी भएको कुनै समस्याको संकल्प । सदाचारीताको क्षेत्रमा हामी मुख्य गरी पारदर्शिता, जवाफदेहीता र इमानदारिता आदिका माध्यमबाट हुने समाधानहरू प्रति चासो राख्छौं । राम्रो सेवा र गुणस्तरीय जिवनका तत्काल प्राप्त उपजभन्दा यसका उपलब्धी र असरहरूमा ध्यान दिइन्छ ।

समाधान दर (Fix Rate): पहिल्याइएको समस्याको मुख्य सरोकारवाला सन्तुष्ट हुने गरी हुने समाधानको प्रतिशत । सुशासन सुधारको उपलब्धी मापन गर्ने केही भरपर्दो मापक मध्ये एउटा यो हो । प्रायजसो सुशासन सुधारका मापन खाली उपज र परिणामका आधारमा गर्न सकिन्छ ।

धोका : अनुचित लाभका लागि गरिने भुक्याउनु, भुटो विवरणको पेश गर्नु वा सुचना लुकाउनु जुन गैरकानुनी हो ।

लैङ्गिक समानता : यसलाई यौनिक समानता पनि भनिन्छ । यौनिक समानता वा लैङ्गिक समानता भन्नाले महिला र पुरुष दुवैलाई बारबर व्यवहार गरिनुपर्छ, कुनै प्राकृतिक विशेष कारणले फरक व्यवहार गर्नुपर्ने अवस्था बाहेक उनीहरूको लिङ्गका कारण दुई विचमा कुनै पनि भेदभाव गरिनुहुन्न भन्ने कुरा जनाउँछ ।

सुशासन : सुशासन भन्नाले सामुहिक रूपमा कुनै पनि संस्था वा संस्थाको कार्यक्रम र व्यवहार हेरी कुन रूपमा लैजाने, निरीक्षण गर्ने र नियन्त्रण गर्ने भन्ने निर्णयहरू लिने र अभ्यास गर्ने प्रकृत्यालाई बुझाउँछ । यस अन्तर्गत श्रोतहरू कसरी वितरण गर्ने, प्रयोग गर्ने र व्यवस्थापन गर्ने भन्ने बारेका निर्णयहरू लिने, लागु गर्ने र हिसाबकिताब गर्ने प्रणाली वा प्रकृत्याहरू पर्छन् । यो सबै तहका सरकारी निकाय, सार्वजनिक प्रशासनहरू र संस्थाहरूका लागि उपयोगी हुन्छ ।

इमानदारिता : साँचो बोल्ने गुण ।

सदाचारीता : इन्टिग्रिटी एक्सनको प्रयोगविधिमा सदाचारीता भनेको भ्रष्टाचार रहित जवाफदेहीता, योग्यता र नैतिकताको संस्कृति हो । यसलाई कुनै पनि संस्थामा कि निष्ठा छ कि छँदैछैन भन्ने विषयको रूपमा हेरिनु हुन्न । सदाचारपूर्ण व्यवहारले विश्वास बढाउँछ र सरोकारवालाले भरोसा गर्न सक्ने हुनुपर्छ । विश्वास मात्र भएर पुग्दैन किनकि उक्त संस्था विश्वासका लागि योग्य पनि हुनुपर्छ ।

सदाचारीताका विधि : भ्रष्टाचार घटाउन र/वा नैतिक वा निष्ठाका समस्याहरू सुल्झाउनका लागि निष्ठाका विधिहरूमा तलका गुणहरू हुन्छन्

- मूल्यमा आधारित
- नीति, नियम र कानून, त्यसको वाक्तविक कार्यान्वयनका विच रहेका भिन्नताहरूका बारेमा जानकारी
- नियम भंगकर्ताहरूलाई सदाचारीताका साथ काम गरी समाधान गर्न लगाउनका लागि सहकार्य केन्द्रित
- समाधान केन्द्रित

- विवेकको प्रयोग
- सदाचारीता विधीको प्रयोग माथिबाट तल या तलबाट माथि लागु गर्न सकिन्छ ।

यो अनुसरण विधि भन्दा भिन्न हुन्छ ।

सदाचारीताका विशेषताहरू : विशेषताहरू जसले सरोकारवालाहरूका लागि विस्वास योग्य भएको बलियो सुचक दिन्छ र सदाचारीता निर्माण गर्छ । इन्टिग्रिटी एक्सनको परिभाषामा सदाचारीता भनेको भ्रष्टाचार विनाको जवाफदेहीता, योग्यता र नैतिकता विचको एकरूपता हो ।

सदाचारीतामुलक शिक्षा : मूल्यमा आधारित, सहकार्य, कार्यगत सिकाई, समाधान केन्द्रित र कम स्वविवेकको प्रकृया जुन माथिबाट तल या तलबाट माथि लागु गर्न सकिन्छ त्यसको माध्यमबाट सदाचारीता र भ्रष्टाचार विरोधको प्रबर्द्धन गर्ने पढाई र तालीम । सदाचारीतामुलक शिक्षाले फरक फरक उमेर समुह र योग्यता भएका व्यक्तिहरूलाई व्यवहारिक साधानको प्रयोग गरी अरुबाट निष्ठावान व्यवहार माग गर्न र आफै पनि आफ्नो व्यक्तिगत तथा व्यवसायिक कार्यमा सदाचारीता बन्न तयार गर्ने लक्ष्य राख्छ ।

संयुक्त सिकाई : सामुदायिक सदाचारीता विकासको दोस्रो चरण जसको विशेषता भनेको सामुदायिक अनुगमनकर्ताहरू पहिचान गरी उनीहरूलाई तथ्यांक संकलन गर्न, बहुसरोकारवाला संयुक्त कार्य समुह निर्माण गर्न र अनुगमन गर्नका लागि परियोजना छनौट गर्नका लागि तालीम दिन्छ ।

नेतृत्व : एउटा शब्द जसले औपचारिक वा अनौपचारिक अखितयार वा प्रभावको प्रयोग गरी अरुहरूको अगुवाई गर्छ उसको व्यक्तित्वका विशेषताहरू र व्यवहारको समुहलाई जनाउँदछ ।

कालो धनलाई सेतो बनाउनु : एउछा यस्तो प्रकृया जहाँ वैध व्यक्ति या खाताको प्रयोग गरी गैरकानुनी रुपमा जम्मा गरिएको धनको सक्कली श्रोत लुकाईन्छ ।

अनुगमन : अनुगमन एउटा प्रकृया हो जहाँ परियोजना वा लागु भएको सेवा योजना (करार, बजेट, परिमाण आदि) अनुसार भएको छ कि छैन भनेर जाँच गरिन्छ । कृयाकलाप र उपजको तहमा योजना गरिएको र वास्तविक परिणाम विच तुलना गर्नु सामान्य हो । यसको मतलब योजना गरिए अनुसार नै कृयाकलाप र त्यसमा उपजहरू वास्तबमै भएका छन् र खोजेका परिणाम जस्तै उपलब्धी हासिल गरेका छन् भनेर सुनिश्चिता गर्नु हो ।

नातावाद : आफ्ना साथी वा सम्बन्धीलाई कुनै पनि कामको नियुक्ती, पदोन्नती वा सेवा दिन कृपा गर्ने

गैहनाफामुलक संस्था : संस्थाहरू जसलाई प्राप्त नाफा अरुलाई व्यक्तिगत रुपमा बाँड्न प्रतिबन्ध लगाएको हुन्छ । प्रायगरी यस्ता संस्थाको उद्देश्य भनेको सामाजिक हित र फाइदाका लागि काम गर्ने हुन्छ । यीनीहरूलाई गैहसरकारी संस्था नागरिक समाज संस्था भनेर पनि चिनिन्छ ।

लोकपाल : प्रायगरी सरकारकै अङ्गका रूपमा रहने स्थायी कार्यलय जसले नागरिकका गुनासाहरु सुन्ने र ती नागरिकका पक्ष लिई सुचना लिने, सेवाका लागि आग्रह गर्ने वा गुनासोको अवस्थाको बारेमा खोजीनिती गर्ने काम गर्छ । राष्ट्रिय सदाचारीता प्रणाली भित्र पारस्परिक जवाफदेहीता निर्माणका लागि लोकपालको उल्लेखनिय भुमिका हुन्छ ।

खुला करार : सार्वजनिक करार, जसमा ठेक्कापट्टा दिनु, कार्यसम्पादन गर्नु र समाप्त गर्नु पनि पर्छन् त्यसमा सुचना सार्वजनिकरण र सहभागिता बढाउनका लागि गरिने व्यवहार र अभ्यसाहरुलाई खुला करार भनिन्छ । यस अन्तर्गत फरक फरक खालका करारहरु, सामाग्री खरिद गर्नका लागि गरिने सामान्य करार देखि जटिल करार, संयुक्त लगानीका सहमतिहरु, अनुमतिपत्र र उत्पादन बाँड्ने सहमतिहरु पनि पर्छन् । सार्वजनिक, नीजि र दाताहरुका श्रोतका मिश्रणबाट लगानी भएका सबै करारहरु सार्वजनिक करार अन्तर्गत पर्छन् ।

खुला आँकडा : एक यस्तो सोचाई जहाँ कुनै आँकडाहरु सबैका लागि सजिलै उपलब्ध होस र जसको पुनउपयोग जुनसुकै बेला प्रतिलिपि अधिकार, दर्ता, पेटेन्ट वा यसको प्रयोग रोक्ने अन्य प्रणालीको भन्झटविना नै सजिलै गर्न सकियोस् । खुला आँकडा आन्दोलनको उद्देश्य अरु खुला आन्दोलन जस्तो खुला श्रोत, खुला हार्डवेयर, खुला सामाग्री, खुला पहुँच आदि कै जस्तै छ ।

खुला सरकार : प्रभावकारी सार्वजनिक निरीक्षण गर्ने अवस्थाका लागि सरकारी कागजपत्रहरु र कामकारवाहीहरु नागरिकको पहुँचमा छन् भन्ने शासनका एक सिद्धान्त । यसको खुला अवधारणामा यसले “राज्यको आवश्यकता” र अन्य विचारहरुको विरोध गर्छ जसले बैधानिक रूपमा राज्यको गोप्यतालाई बढाउँछ ।

सहभागीमुलक लोकतन्त्र : सरकारी निर्णय प्रकृत्यामा निर्णयका कारण असर पर्ने नागरिकहरुको सिधा सहभागिता हुनुपर्छ भन्ने राजनीतिक तथा दार्शनिक विश्वास । कसैले यसलाई लोकतान्त्रिक सरकारको हुने पर्ने गुणको रूपमा व्याख्या गर्छन् । यो सँग सम्बन्धित अर्को शब्द नागरिक सहभागिता हो ।

बहुलबाद : सामाजिक तथा राजनीतिक सोच जसले समाजमा बृहत सामुहिक चासाको सुरक्षा गर्नका लागि संस्थाको समुह जसअन्तर्गत विविध खालका समुह र उनीहरुका कृत्याकलापहरु पर्दछन् तिनको सान्दर्भिकतामा जोड दिन्छ । यसले समुहहरु राम्रा छन् र उनीहरुको विविधताले सार्वजनिक चासोलाइ फाइदा गर्छ भन्ने सोचाई राख्छ ।

समस्याहरु : सामुदायिक निष्ठा निर्माण कार्यको हकमा समस्या भनेको भ्रष्टाचार र कुशासनका घटनाहरु जसलाई समाधान गर्न जरुरी छ । कुन समस्यालाई समाधान गर्ने भन्ने निर्णय वस्तुपरक रूपमा गर्नु र उलेख्य विसंगती भएको आधारमा गर्नु जरुरी छ । जस्तै करार र यसको वास्तविक कार्यान्वयन, नीति र यसको कार्यान्वयन विचमा अथवा हकदावी र पहुँच विचमा आँदि ।

खरिद : कुनै संस्थागत रुपमा सामान र सेवा किन्ने प्रकृया । जस्तै सार्वजनिक ठेक्का, विद्युतिय ठेक्का र कहिलोकाही निष्ठावान सम्भौताहरु ।

सार्वजनिक हित : नागरिकको लागि फाइदा वा कल्याण हुने काम ।

सार्वजनिक सुनुवाई : सार्वजनिक सुनुवाई भनेको नागरिक र स्थानीय सरकार (वा राष्ट्रिय सरकारका प्रतिनिधिहरु) हरू विचको बैठकहरु हुन् जहाँ स्थानीय नागरिकका लागि महत्वपूर्ण विषयहरु छलफलका लागि प्रस्तुत गरिन्छन् । यो प्राय गरि स्थानीय समुदायको अनुरोधमा गरिन्छ र उनीहरुलाई यस्ता बैठक गर्नका लागि उनीहरुसँग मिलेर काम गर्ने नागरिक समाजका संस्थाहरुले प्रोत्साहन गरेका हुनसक्छन् ।

जिम्मेवारी : विश्वासयोग्यताको एउटा रूप । आफ्नो व्यवहारको आफै जिम्मेवार हुने वा केहीका लागि कसैप्रति जवाफदेही हुने गुण ।

स्वार्थ : अरुलाई पर्न सक्ने असरको बारेमा ख्यालै नराखी अवसरको फाइदा लिनु ।

लैङ्गिकवादी : विपरित लिङ्गीका सदस्यहरुलाई गरिने भेदभावको एक रूप ।

सामाजिक जवाफदेहीता : सरकारलाई बैध रुपमा बनाइएका तर राम्रोसँग पालना नभएका नियमकानुनहरु पालना गराउन तथा जवाफदेही बनाउनका लागि नागरिक, नागरिक समाज र अरु गैह्यराज्य कर्ताहरुको सरकारसँग मिलेर काम गर्न सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्ने प्रकृया । यो भनेको सरकारलाई पारदर्शी बन्न र नागरिकको आवश्यकताहरु प्रति उत्तरदायी बन्न घचघच्याउनु पनि हो । सामाजिक निष्ठा निर्माण पनि एक प्रकारको सामाजिक जवाफदेहीता हो । सामाजिक जवाफदेहीता कृयाकलापहरुको प्रभावकारिता केही हदसम्म समाधान दरको विश्लेषणबाट गर्न सकिन्छ ।

सार्वजनिक लेखापरिक्षण : सार्वजनिक लेखापरिक्षण भनेको नागरिक र स्थानीय सरकार (वा राष्ट्रिय सरकारका प्रतिनिधिहरु) हरू विचको बैठकहरु हुन् जहाँ सार्वजनिक बजेटको हिसाबकिताबहरु, खर्चहरु, कराहरु, परिमाणका विलहरु, रोजगारी आदिको समीक्षा गरिन्छ ताकि सरकारी निकायले गरेका कुनै विशेष काम वा कार्यक्रममा कुनै पनि खालको चलखेल, हिनामिना भएको छैन भन्ने सुनिश्चित होस् । यो लागु भइरहेको स्थानीय सरकारी परियोजनाको एक हिस्साको रुपमा राखिएको हुनसक्छ वा नागरिक समुदायले आग्रह गरेको वा लागु गरेको हुनसक्छ । प्राय गरि यो परियोजनाको अन्त्यमा गरिन्छ र सार्वजनिक सुनुवाई मार्फत पेश गरिन्छ ।

अवरोधकर्ता : “विपक्षीहरु” जो सुधारहरु वा मान्यताको उचित अनुपालनलाई सक्रिय रुपमा हानी वा अवरोध गर्दछन् ।

सरोकारवाला : सरोकारवाला भनेको चासो राख्ने पक्ष हुन् जस्तै कुनै संस्थाले गर्ने निर्णयबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा असर पर्ने समुदाय, व्यक्ति या निकाय । यो व्यक्ति, समुह वा संस्था हुनसक्छ जो प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित भएको हुनसक्छ वा संस्थामाथि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष कानुनी अधिकारको माध्यमबाट प्रभाव पार्न सक्ने हुनसक्छ ।

सरोकारवालाको मानचित्रण : एक प्रकृया जहाँ महत्वको आधारमा सरोकारवालाको पहिचान र प्राथमिकता निर्धारण गरिन्छ ।

पारदर्शिता : सरकार, कम्पनीहरू र संस्थाहरूको यस्ता अभ्यास जहाँ हिस्सेदार/साभेदारहरूका लागि महत्वपूर्ण सुचना स्पष्ट रूपमा र सहज रूपमा उनीहरूसँग संचार गरिन्छ । जवाफदेहीताका लागि केही हदसम्म पारदर्शिताको आवश्यकता पर्छ तर पारदर्शिता भएर मात्र जवाफदेहीताको निर्माण गर्दैन ।

मूल्यहरू : मूल्यहरू भन्नाले संस्थाको कृयाकलापहरूका लागि आवश्यक सकारात्मक र प्रोत्साहनपूर्ण कदमहरू र कामको प्राथमिकता निर्धारणका लागि चाहिने निर्देशनहरू भन्ने बुझिन्छ । मूल्यहरूले कुनै संस्थाभित्र व्यक्तिगत व्यवहारलाई प्रोत्साहित र निर्देशित गर्नुपर्छ । यसले संस्थाको रणनीतिको नियत र दिशालाई स्पष्ट पार्नुपर्छ ।

ट्रिबलब्लोअर (लुकाइएका/गोप्य सुचना सार्वजनिक गर्ने व्यक्ति) व्यक्ति जो प्रायजसो कामदार हुन्छ जसले कुनै संस्थामा भइरहेको गैरकानुनी कृयाकलापहरू व्यवस्थापन तह, मिडिया वा नागरिकसमक्ष सार्वजनिक गर्छ ।

विस्तृत शब्दावलीका लागि, जसमा सदाचारीताको क्षेत्रमा काम गरिरहेका अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको सुचि समावेश छ र भ्रष्टाचार विरुद्ध विश्वव्यापी अभियानको क्रममा मनाइने मुख्य घटना/अभियानहरू क्रमबद्ध रूपमा राखिएका छन्, कुपया यहाँ थिच्नुहोस् [here](#) ।

परिच्छेद १ - सदाचारीता समुहका लागि निर्देशिका

१. सदाचारीता समुह विद्यार्थीको अगुवाई भएको स्वैच्छिक समुह हो जहाँ यसका सदस्यहरू इमान्दारित र सदाचारीता प्रबर्द्धन गर्न कटिबद्ध छन् ।
२. सदाचारीता समुहका कृयाकलापहरू सैद्धान्तिक तथा व्यवहारिक रूपमा मिश्रित हुनुपर्छ । कक्षा, विद्यालय र समुदाय केन्द्रित कृयाकलापहरूको मिश्रण गरेर व्यवहारिक कृयाकलापहरू गर्नुपर्छ ।
३. सदाचारीता समुह पूर्ण रूपमा पहुँचयोग्य हुनुपर्छ र फरक फरक खालका अपांगता भएका वा सिमान्तकृत वर्गका सबैलाई समेट्ने हुनुपर्छ । लैङ्गिक संतुलनको जहिले पनि सम्मान गरिनुपर्छ । यस समुहका सदस्यहरू जहिले पनि सामाजिक सङ्घिणुता र एकतालाई प्रबर्द्धन गर्न र बलियो बनाउन प्रयासरत हुनुपर्छ ।
४. विद्यार्थीलाई अभि प्रोत्साहित गर्न र उनीहरूको नेतृत्व क्षमता बढाउनका लागि सदाचारीता समुह वा अन्य रचनात्मक कृयाकलाप/स्थानहरूको नेतृत्व एवं व्यवस्थापन गर्ने काम आफ्ना शिक्षक वा टोली नेताको सहयोगमा विद्यार्थीले गर्नुपर्छ ।
५. प्रत्येक सदाचारीता समुहमा अनुगमनका लागि आन्तरिक संयन्त्र हुनुपर्छ र कतै सहभागीको धारणा परिवर्तन भएको छ वा सहभागीको संख्या बृद्धि भएको छ आदि बारेमा बेलाबेलामा समीक्षा गर्नुपर्छ ।
६. सहभागीहरू समुहमा सहभागी हुनुभन्दा पहिले सदाचारीताप्रति उनीहरूको दृष्टिकोण कस्तो छ भनेर आधारभुत सूचना संकलन गर्नका लागि प्रश्नावली बनाउन प्रोत्साहन गरिन्छ । शैक्षिक सत्रको अन्त्यमा विद्यार्थीको दृष्टिकोणमा कुनै फरक आयो कि भनेर जाँचका लागि फेरी त्यही प्रश्नावलीहरू भर्न लगाउनुपर्छ ।
७. सदाचारीता समुह स्थापना गर्दा र कृयाकलापहरू संचालन गर्दा यी गुणहरूलाई सधैं ध्यान दिनुपर्छ : सहभागीमुलक, अन्तरकृयात्मक, समावेशी, समुदाय र विद्यार्थी जीवनसँग सम्बन्धित, विविधताको सम्मान, सबैलाई समान व्यवहारको वातावरण, समुदायसँगको सहकार्यमा निर्मित आदि ।
८. समुहले आफ्ना सदस्यहरूलाई व्याज (badge) वा अन्य कुनै स्पष्ट चिनिने विल्ला प्रदान गर्नुपर्छ ताकि समुदाय वा विद्यालयमा उनीहरूको पहिचान सजिलैसँग होस् ।
९. अभिभावकको सत्य सदाचारीताका विषयमा बुझाई अभिवृद्धि गर्न र समुहले गरेका काममा साथ खोज्नका लागि सकेसम्म कृयाकलापहरूमा अभिभावकलाई सहभागी गराउनुपर्छ । यसैका लागि फरकफरक पुस्ताका विद्यार्थी, अभिभावक र समुदायलाई एक ठाउँमा ल्याउने कार्यक्रमहरूलाई प्रोत्साहन गरिन्छ ।

परिच्छेद २ सामुदायिक सदाचारीता विकास कार्यमा संलग्न हुनका लागि निर्देशिका

१. अनुगमन समुहमा कम्तिमा ४ जना विद्यार्थीहरू हुनुपर्छ । आफ्नो सुरक्षा र सुरक्षाका कारण विद्यार्थीले कहिल्यै पनि एकलै अनुगमन गर्नुहुँदैन ।
२. विद्यार्थीले यस्ता परियोजनाहरू अनुगमन गर्नुपर्छ जुन दुरीको हिसाबले नजिक होस् जसकारण अनुगमन सजिलैसँग गर्न सकियोस् र समय खेर नजाओस् ।
३. विद्यार्थीले आफुले छनौट गरेका परियोजनाको अनुगमन कम्तिमा महिनामा एकपटक गर्नुपर्छ र हरेक महिना ३० मिनेट अनुगमनको क्रममा भएका प्रगति र चुनौतीका बारेमा समुह बैठको सुरुमा छलफल गर्नुपर्छ ।
४. बजेट, आधिकारिक कागजात र पूर्वाधार निर्माणका सामानको गुणस्तरको बारेमा मुल्यांकन गर्ने बेलामा विद्यार्थीले विज्ञ वा आफ्ना शिक्षकहरूका सहयोग लिनुपर्छ ।
५. विद्यार्थीले कुनै पनि परियोजना कम्तिमा ५-६ महिनाको अवधिसम्म अनुगमन गर्नुपर्छ । परियोजनाको प्रकृति हेरेर कुनै परियोजनाको अनुगमन लामो समयसम्म पनि गर्नुपर्ने हुनुसक्छ ।
६. समुदायलाई प्रत्येक चरणमा सहभागी गराउनु निकै महत्वपूर्ण छ । अनुगमन गर्ने परियोजनाको छनौट गर्ने बेलामा समुदायसँग परामर्श गरिनुपर्छ र अनुगमनको अवधिभर उनीहरूलाई जानकारी दिइराख्नुपर्छ । अनुगमनको अन्त्यमा समाधानहरू लागु गरिए कि गरिएनन्, यसको परिणामको बारेमा जानकारी समुदायलाई गराउनुपर्छ । सन्दर्भ अनुसार समुदायलाई विभिन्न विधिबाट सहभागी गराउन सकिन्छ (जस्तै स्थानीय रेडियोबाट सूचना, रेडियो कार्यक्रम, सार्वजनिक बैठक, सडक नाटक, समाचारपत्र आदि) ।
७. साभेदार गैह्रसरकारी संस्थाको सहयोगमा आफ्नो अनुगमनबाट प्राप्त निष्कर्षहरू DevelopmentCheck मा संग्रहित गर्नुपर्छ ।
८. विद्यार्थीले अनुगमको निष्कर्ष रिपोर्ट लेख्नुपर्छ जसमा अनुगमन गर्दाको अनुभव, समस्याहरू कसरी पहिचान गरिए र समाधानका के उपाय लागु गरियो भनेर उल्लेख गर्नुपर्छ ।
९. सरकारी पदाधिकारी र नीजी संस्थाका अधिकारीलाई संलग्न गराउँदा देशको विद्यमान ऐन नियमको (जस्तै गोपनीयता सम्बन्धी कानून, नीजि सम्पत्ति/जग्गाको प्रयोगबारे कानून आदि) बारेमा विद्यार्थीहरू जानकार हुनुपर्छ र ती कानूनहरूको पालना सधैं गर्नुपर्छ ।
१०. सरोकारवालाहरूसँग काम गर्दा विद्यार्थीहरूमा सिधा टकराव नगर्ने र सहकार्य गर्ने मनसाय र व्यवहार हुनु जरुरी छ ।
११. विद्यार्थीले आफुले पाएका निष्कर्षहरू जहिले पनि तस्वीर, समुदायका सदस्यहरूका भनाईहरू आदिबाट प्रमाणित गर्न सक्नुपर्छ ।
१२. कुनै विशेष परिस्थितिमा वा असुरक्षित महसुस गरेमा वा धम्क्याइएमा के गर्नुपर्छ भनेर निश्चित नभए विद्यार्थीले जहिले पनि आफ्ना शिक्षक र साभेदार गैह्रसरकारी संस्थामा सम्पर्क राख्नुपर्छ ।